

Let 6 št 3 leto 2013

Jabolka in hruške: Sinteza brez skupnega imenovalca

Bojan RADEJ

Ustvarjalna gmajna, 2.5
Ljubljana, revizija avgust 2013
Slovensko Društvo Evalvatorjev
Tabor 7, Ljubljana

info@sdeval.si, <http://www.sdeval.si>

Zgodovina besedila:

Prva verzija tega besedila je bila objavljena v angleščini v *Occasional paper* Inštituta za ekonomska raziskovanja št. 7(2007); v slovenščini je bila objavljen pod naslovom »Relacijsko vrednotenje trajnosti z razširjeno metodo štirih kapitalov« (2007, Časopis za kritiko znanosti, letnik 35, številka 229/230). Gre za novo verzijo besedila, ki je bilo doslej objavljeno v Delovnih zvezkih SDE, v slovenščini dvakrat in enkrat v angleščini št. 1/2008, 3/2011, oziroma 3/2008. Angleška verzija članka je bila objavljena v reviji *Evaluation* (Sage; 17/2; april 2011). Pričujoče besedilo posodablja in popravlja objavo v knjigi Radej, Golobič, Macur, *Kompleksna družba v radikalni sredini* (2012, UL/BF-ODA). Popravki se nanašajo na Sliko II.1 in spremljajočo utemeljitev. Jedro popravljenega argumenta je v tem, da se po novem mezo sredina pogloblja na ravni mezo 2, ne na ravni mezo 3, kot sem ne dovolj premišljeno zapisal v knjigi.

Zahvale in zadržki:

Vse zahvale, zasluge in zadržke iz predhodnih objav ponavljam tudi na tem mestu.

Predlog za citiranje:

Radej B. Jabolka in hruške: Sinteza brez skupnega imenovalca. Ljubljana, Slovensko društvo evaluatorjev, Delovni zvezek, let. 6, št. 3 (avgust 2013), 31 str., <http://www.sdeval.si/Objave/Jabolka-in-hruske-Sinteza-brez-skupnega-imenovalca.html>.

Avtorjev korespondenčni naslov:

bojan.radej@siol.net

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.4(0.034.2)
303:316.4(0.034.2)

RADEJ, Bojan

Jabolka in hruške [Elektronski vir] : sinteza brez skupnega imenovalca / Bojan Radej. - 1. izd. - El. knjiga. - Ljubljana : Slovensko društvo evaluatorjev, 2012. - (Delovni zvezki SDE; 2013, št. 3).

ISBN 978-961-93348-3-6 (pdf)

268498176

Bojan Radej, Slovensko društvo evalvatorjev

Jabolka in hruške: Sinteza brez skupnega imenovalca

Avgust 2013

Povzetek: Družba je postala kompleksna, kar pomeni, da obstaja več enako veljavnih resnic o skupnih zadevah, ki pa so medsebojno v sporu. Zato je treba tudi vrednotenje učinkov politik zasnovati s podlag nesomernih vednosti, to pa ogrozi možnosti sinteze. Prispevek rešuje s tem povezan agregacijski problem tako, da najprej odpravi skrajno zastavitev (razlikovanje med strogo somernimi in strogo nesomernimi kategorijami vrednotenja), ki je veljavna le za načelne zadeve. Družbeno življenje pa je praktično, odvija se tudi nenačelno, zato je primernejše razlikovanje med šibko somernostjo in šibko nesomernostjo družbenih pojavov. S tem se povrne možnost agregiranja, a zahteva spremembo sinteznega algoritma iz linearnega v »sredinsko presečnega«. Mikroskopske sestavine se lahko agregirajo v makroskopsko šele v dvodelnem postopku delne agregacije in korelativne sinteze. Postopek sredinske sinteze je preizkušen na konkretnem primeru vrednotenja trajnostnih učinkov Regionalnega programa Pomurja po treh alternativnih pristopih: neagregirano, popolnoma agregirano in delno agregirano. Sredinski postopek lepo pokaže razliko med evlucijsko in kompleksno zasnovano metodologijo družbenega raziskovanja.

Ključne besede: nesomernost, kompleksnost, vrednotenje, javne politike, sredinski pristop, mezo raven

1 Agregacijski problem družbenega raziskovanja

Družba je postala kompleksna. Zato obstaja pri vrednotenju zadev skupnega pomena, kot je vzemimo trajnostni razvoj, več nesomernih resnic, ki so izražene v neprimerljivih merskih enotah. Tako, na primer, z izboljšanjem denarno izraženih kazalnikov gospodarske blaginje ni vedno dopustno odtehtati poslabšanja pri nedenarno izraženih kazalnikih socialne in okoljske blaginje. Od tod potem sledi vprašanje kako vrednotiti kompleksne družbene procese celostno, če tega ne moremo doseči z agregacijo naših somerno razloženih opažanj?

Dominantna metodologija "normalne znanosti" (Funtowicz, Ravetz, 1994) doseže celostne rezultate s pomočjo redukcionizma, ki je mikro ali makro šovinističen (Turner, 2006). Dovolj si bodisi neposredno agregirati lastnosti proučevanih posamičnih elementov v makro celoto ali obratno (dezagregacija). Takšne metode proučevanja družbo razumejo enostavno in s tem povzročajo obsežno izključevanje pomenov, ki niso značilni v prevladujočih raziskovalnih modelih. Z normativnega stališča popolna somernost in s tem popolna zamenljivost med viri blaginje človeka izloči iz svojega pogleda (Faris, 1939). Postopek raziskovalne sinteze, ki istorodne elementarne pomene pomete pod isti skupni imenovalac ne more proizvesti novega pomena in je pomensko tavnološki (Allport, 1928), njegov rezultat je zato pogosto vprašljivo smiselno.

Razmere kompleksnosti postavljajo agregacijski problem v središče metodologije družbenega raziskovanja. Najdemo ga lahko na vsaki ravni raziskovanja, od začetnih vprašanj nivoja zbiranja podatkov in modelskih specifikacij do vprašanj kako uporabno povzeti rezultate in razložiti ugotovitve (Blundell, Stoker, 2005). Sinteza po nekem posebnem pravilu izostri samo, kar je pomembno s stališča celote. Ritzer in Smart (2003) trdita, da vsako zaokroženo obdobje

družbene zgodovine uporablja drugačne sintezne postopke, ki so jedro njene politične aritmetike – ali prilagojeno današnjim potrebam – plebejske družbene matematike. Dobro je znano, da celo majhne razlike v postopku agregacije, vzemimo aritmetično, geometrično, multikriterialno, utežkano, proizvedejo povsem različne rezultate (Gutiérrez in dr., 2013). V tem pogledu lahko družbeno teorijo beremo tudi skozi spoznavanje raznorodnih postopkov sinteze, ki vladajočem političnem imperativu ustrezno uredi in pojasni družbene zadeve (Ritzer, Smart, 2003).

Prikladen primer za proučevanje agregacijskega problema ponuja metodologija vrednotenja učinkov javnih politik na najširše opredeljeno družbeno blaginjo, kot ga na primer ponazarja koncept trajnostnega razvoja, ki prepleta enako pomembne okoljske, socialne in gospodarske vsebine. Vrednotenje učinkov mora zajeti raznorodne vsebine, ki pa jih ni mogoče prevesti na skupni imenovalc splošno izražene enote učinka, na primer denarja. Prevladujoči pristopi k vrednotenju učinke politik obravnavajo večinoma le poenostavljeno, kakor da bi imeli opraviti s somernimi pojavi (Rotmans, 2002). S tem povezane težave so znane kot agregacijski problem na področju sinteznega vrednotenja. Gre za širši sklop perečih vprašanj o možnosti raziskovalne sinteze pri proučevanju večnivojskih družbenih pojavov, ki jih spremljajo nepremostljiva nasprotja (Radej, 2010). Takšne situacije so v družbi in v družboslovju vse bolj pogoste, naše zmožnosti njihovega raziskovanja pa so še borne. To se, na primer, ostro kaže na področju javnega upravljanja, saj je javna blaginja celovita kategorija, javne politike pa so sektorsko usmerjene in tako si prizadevajo doseči cilje, ki se med seboj večinoma niti ne upoštevajo in samo občasno tudi podpirajo. Kako potem iz nesomernih prispevkov k javni blaginji oceniti prispevek politik k celostni blaginji?

Sinteza je metodološko opredeljena kot postopek celostnega proučevanja, ki iz heterogenega korpusa analitično obdelanih informacij proizvede smiselne splošne sklepe (*Encyclopedia of Evaluation*, 2004). Metodologija sinteze nikakor ni trivialen izziv (Veen, Otter, 2002). Ukvarja se s tem, kako odstraniti množico nepomembnih podrobnih ugotovitev, obenem pa ohraniti vsa ključna razlikovanja in pomenske razlike med sodelujočimi pri vrednotenju, zaradi katerih proučevane pojave obravnavamo kot kompleksne. V praksi ne prevladujejo prizadevanja, da bi agregacijski problem razrešili, ampak iskanje načinov, kako se sintezi izogniti (List, Polak, 2010) in zakaj.

Potreba po agregiranju, ki loči somerne od nesomernih pomenov je sicer že razmeroma dolgo znana na področju vrednotenja (Rotmans, 2002). Odsotnost utemeljitve načina agregacije podrobnih ugotovitev vrednotenja je Ahilova peta evalvacijske metodologije (Scriven, 1994). Različni postopki agregiranja privedejo do različnih končnih rezultatov, ti pa nudijo podlago za različne napotke odgovornim, kako naj izboljšajo svoje delovanje za javno dobro. Mnogi in danes še vedno prevladujoči pristopi k vrednotenju učinkov politik v EU imajo težave pri razločevanju somernih od nesomernih zadev, na primer strateške presoje učinkov (2001/42/EC), smernice za presoje učinkov (SEC(2005)791), teritorialne presoje učinkov (TIA; ESPON – 3.2,

2006) in naknadne presoje prispevka strukturnih skladov k regionalni trajnosti razvoja (GHK in dr., 2002).

Slabosti sinteze imajo za uporabnost evalvacijskih študij in ugled vrednotenja uničevalne posledice. Neodvisno telo Evropske komisije, imenovano Odbor za presoje vplivov (*Impact Assessment Board*, 2008), ki pripravlja letna poročila o kakovosti evalvacijskih študij, je po pregledu in oceni več kakor sto študij, ki jih je naročila Evropska komisija, ugotovil, da je 60 odstotkov študij podstandardnih in ne opravljajo svojega osnovnega namena, nadaljnjih 20 odstotkov pa jih svoj namen dosega le delno. Ena najpogostejših težav je, da ne podajo jasno celovitih ugotovitev o učinku ukrepov za potrebe strateškega vodenja in ne povedo veliko o sinergiji med učinki ukrepov. Druga ocena, ki je zajela 260 evalvacijskih študij, opravljenih za potrebe podnebne politike EU, ugotavlja, da več kot 80 odstotkov študij ni kritičnih, ne ocenijo ustreznosti strateških usmeritev, zlasti je opazno podcenjevanje in izogibanje kompleksnim problemom (Huitema in dr., 2011). Zaradi obsega in globine metodoloških težav agregiranja lahko govorimo o pravi paradigmatški krizi vrednotenja učinkov politik (Virtanen, Uusikylä, 2004; Hertin in dr., 2007; Foster in Potts, 2007).

Okvirno imamo tri načine obravnave podrobnih evalvacijskih rezultatov – neagregirano oziroma mikroskopsko obravnavo kot bi politike vrednotili od spodaj. Značilna je za najstarejše pristope – omejimo se le na matrično metodo kot eno osnovnih –, ki dosledno zavrača možnost povzemanja podrobnih ugotovitev o vplivu posameznih vladnih ukrepov v sintezno oceno skupnega vpliva.

Drugi je povsem agregirani oziroma makroskopski način vrednotenja od zgoraj. Primer sta Ekins in Medhurst (2003, 2006), ki sta na podlagi starejšega Ekinsovega modela štirih kapitalov (gospodarski, okoljski, socialni in človeški; 1992) predlagala popolnoma agregirani postopek vrednotenja.

Tretji je delno agregirano oziroma mezoskopsko oz. sredinsko vrednotenje in ga razvijemo tukaj. Z njim preizkusimo možnost tega, kar Sanderson (2000) imenuje holistično vrednotenje. Sredinsko vrednotenje ne odkrije le tega, kako uspešna je neka vladna politika pri doseganju množice slabo povezanih ciljev, ampak tudi, če ji uspe doseči sinergije ali pa s svojim delovanjem še naprej zaostruje napetosti med svojimi nasprotujočimi si sestavinami.

Razlike med tremi pristopi vrednotenja ilustrira primerjalno ovrednotenje regionalnega razvojnega programa Pomurja 2007–2013 (RP; Radej, 2006). Pomurje je najmanj razvita slovenska regija (s 6,1 odstotnim deležem celotnega prebivalstva in 4,3 odstotnim deležem državnega ozemlja), z močno kulturno, socialno in ekološko identiteto, ki je zlasti povezana z reko Muro in razmeroma prostranimi območji zavarovane narave. Gospodarski kapital regije in njena človeška bogastva so šibki, a se od začetka devetdesetih let XX. stoletja naprej krepijo. Socialni kapital regije je šibek in se še naprej slabša. Do osamosvojitve države so Pomurje kot morda edino regijo v Evropi s dveh strani obdajale hladnovojne meje z ideološkega zahoda (Avstrija) in vzhoda (Madžarska). Po osamosvojitvi in začetku tržne tranzicije pa je regija

nenadoma postala pomembna v mednarodnem pogledu. Nenadna preobrazba iz slovenskega zakotja v odprto regijo je še dodatno obremenila njen socialni kapital, tem bolj, ker je prehod potekal stihijsko in brez upoštevanja regionalnih potreb socialnega razvoja. Strože uveljavljena državna meja med Slovenijo in Hrvaško je še dodatno prizadela regionalni socialni kapital, ko je otežila tradicionalno tesne stike s hrvaškim delom panonske kulture. Končna posledica vseh spremenjenih okoliščin so nadaljnja depopulacija regije, odhajali so zlasti mladi in delovno aktivni ljudje, staranje prebivalstva, dolgoročna brezposelnost, visoka izpostavljenost zdravstvenim tveganjem za ranljive skupine, kamor sodi že večina prebivalstva regije!

V zadnjih petnajstih letih (1995–2010; Radej in dr., 2011) je bila regija sicer deležna velikega povečanja pritoka namenskih sredstev razvojne pomoči v povezavi z državnim pospeševanjem razvoja manj razvitih območij. Kljub temu se razvojni zaostanek regije za državnim povprečjem še naprej povečuje, zlasti na socialnem področju. Odločevalci doslej niso prepoznali in dovolj upoštevali prednostnih potreb regije in so zanemarjali projekte, ki bi morda lahko obrnili negativne socialne trende. Deloma tudi zato, ker spoznanj o raznosmernih in raznorodnih trendih regionalnih kazalnikov blaginje niso znali sintezno konsistentno povzeti v prednostne strateške usmeritve svojih razvojnih programov. To evalvacija RP lepo pokaže, vendar šele, ko uporabimo sredinski postopek pri sintezi podrobnih presoj v sklepne ugotovitve .

2 Standardni pristop

Prvotni pristopi so uveljavili neagregiran način vrednotenja učinkov vladnih ukrepov (Leopold in dr., 1971). Primer je Leopoldov matrični pristop, ki proučuje le učinke posamičnih gospodarskih ukrepov na posamične vidike vrednotenja okolja, ne opravi pa sinteze svojih podrobnih ugotovitev. Pristop je zanimiv, ker je presegel prevladujoč način vrednotenja, ki je bil zožen na ocenjevanje stopnje realizacije ciljev le na načrtovanem (primarnem) področju njihovega učinkovanja, na primer uspešnosti gospodarskih ukrepov pri doseganju gospodarskih ciljev politik. Leopoldov pristop pa pokriva dva evalvacijska smotra (gospodarstvo, okolje) in so ga razvili za vrednotenje stranskih ali sekundarnih učinkov gospodarskih ukrepov na okolje. Pokazalo se je, da je bil ta pristop daljnosežen za miselni premik k načinom vrednotenja, ki v ospredje zanimanj stopajo šele danes, z zavedanjem razsežnosti družbene kompleksnosti.

Leopold je v vrstice svoje evalvacijske matrike zajel sto najpomembnejših gospodarskih ukrepov, v stolpce pa je vključil osemindeset glavnih okoljskih področij, na katera ti ukrepi vplivajo. Tako so okoljske učinke vsakega ukrepa preučili dovolj natančno, da so odgovornim za gospodarsko politiko omogočili kar se da podroben vpogled, kje prihaja do okoljskih sporov in kje so potrebne izboljšave gospodarskih ukrepov. Leopoldov krog je dosledno zagovarjal stališče, da morajo politiki iz podrobnih rezultatov vrednotenja na koncu sami izpeljati politične sklepe, saj so v demokraciji samo oni pooblaščen za razsojanje v dilemah, povezanih z globokimi vrednotnimi nasprotji. Zavrnitev evalvacijske sinteze je za Leopolda temeljni pogoj nevtralnega vrednotenja. Saj ravno to razmeji med evalvatorjem in politikom in prvega zavaruje

pred vmešavanjem drugega (Kunseler, 2007). To stališče ima še danes velik vpliv in so mu podlegli tudi pri pripravi smernic EU za presoje učinkov (SEC(2005)791).

Zavračanje evalvacijske sinteze in prelaganje te naloge na odločevalce je sporno. Z natančnim ovrednotenjem vseh podrobnih učinkov ukrepov zagotovimo samo, da je kasneje lahko odločanje politikov bolj informirano, ne pa tudi, da je bolj uspešno, kaj šele lažje (Diamond, 2005). Množica nepovezanih informacij politične dileme opiše fragmentarno, ne prikaže njihovih osnovnih nasprotij, s čimer iz vrednotenja izbriše različnost interesov (Stake, 2001). Tako lahko evalvacije brez agregiranja podajo le banalne odgovore na kompleksna vprašanja javnega upravljanja (Virtanen, Uusikylä, 2004). S tem se evalvator izneveri politiku prav tam, kjer ta najbolj potrebuje njegovo pomoč (Scriven, 1994). Saj je glavni razlog za evalvacijsko podporo odločevalcem prav spoznanje, da politiki iz svoje ptičje perspektive in v razkolu globokih družbenih vrednot sami ne morejo ugotoviti, kdaj so javne dileme optimalno razrešene. Njihovo poslanstvo ni določiti javni optimum, kakor trdi prevladujoča doktrina, ampak posredovati med nasprotji v usklajevanju nosilcev javnih interesov, ki optimume poiščejo med sabo sami. Zato so evalvatorji in na raziskovalci družbenih procesov prav zadnji, ki bi se smeli izmikati odgovornosti sinteze svojih podrobnih analitičnih ugotovitev.

Pri shematizaciji in reševanju nastalih težav si pomagamo z ovrednotenjem trajnostnih vplivov regionalnega razvojnega programa Pomurja 2007–2013 (RP; Radej, 2006). Leopoldova matrika za RP je prikazana v Tabeli 1 in je za konkretne potrebe razširjena z dveh na tri evalvacijske smotre, gospodarskega, G, okoljskega, O in socialnega, S. Z razširjeno matriko vrednotimo ukrepe RP s stališča njihovih vplivov na gospodarske, okoljske in socialne kriterije vrednotenja.

Ocene učinkov ukrepov RP na kriterije vrednotenja so pridobljene na standardni način. Poznavalci za posamezna področja so učinke ocenili kot ugodne, neugodne, ali nevtralne za vseh 47 ukrepov RP na tri pare kazalnikov – vsak par za vsako od treh področij vrednotenja.

Tako je bil neki ukrep, ki povzroča visoke pozitivne učinke, v presoji povsem izenačen z drugim ukrepom, ki ima majhne pozitivne učinke. Poenostavitev pa ni nesmiselna, saj dobro/slabo, ki ga vrednotimo, razumemo kot kakovost, ne kot količino. Prisotnost neke kakovosti je lahko pomembnejša od njene obsežnosti, zato je tudi kvalifikacija učinkov glede na njihovo kakovost (ugodni, neugodni, nevtralni) na najnižji ravni vrednotenja lahko bolj smiselna.

Pridobljena podrobna spoznanja o smeri učinkovanja vseh posameznih ukrepov RP na izbrane kriterije vrednotenja bi v sklepne ugotovitve na standarden način povzeli takole: (i) prevlada pozitivnih učinkov navaja na ugodno ovrednotenje prevladujočega vpliva regionalnega programa; (ii) negativni učinki usmerjajo pozornost na posamezna sporna področja RP, ki so v sporu, kar zahteva bodisi spremembo prvotnih zamisli ali uvedbo popravljalnih oziroma nadomestnih ukrepov; (iii) nevtralni učinki označijo področja, ki s stališča učinkovanja v glavnem niso problematična ali morda sploh niso pomembna.

Tabela 1: Leopoldova matrika učinkov Regionalnega programa Pomurja

Vplivi ukrepov Ukrepi	Gospodarski		Socialni		Okoljski	
	Rast BDP	Naložbena intenzivnost	Brezposelnost	Migracije	Izdatki za varstvo okolja	Priklop na sistem odvajanja voda
1 Zmanjšanje razvojnega zaostanka	+	+	0	-	+	+
2 Povečanje konkurenčnosti	+	+	-	-	-	+
3 Promocija naložb	+	+	+	+	0	+
4 Razvoj endogenih prednosti	+	+	+	+	+	+
5 Podjetništvo	+	+	-	+	0	0
6 Regionalni turistični organiz. Model	0	0	0	0	0	0
7 Pomurje kot turistična destinacija	+	0	0	+	0	0
8 Destinacijsko upravljanje	0	0	0	0	+	+
9 Destinacijsko trženje	+	0	0	+	0	0
10 Človeški viri v turizmu	0	+	+	+	0	0
11 Upravljanje kakovosti	0	+	0	0	+	+
12 Turistična infrastruktura	+	+	0	0	+	+
13 Raziskave in razvoj v turizmu	+	+	0	0	0	0
14 Neenakosti v zdravju	0	0	0	0	0	0
15 Mreža promocije zdravja	+	+	+	+	0	0
16 Neenakosti v zdravju – regionalno	+	0	+	+	0	0
17 Neenakosti v zdravju – ranljivi	+	0	+	+	0	0
18 Kakovost&dostop do zdravs. storit.	+	0	0	0	0	0
19 Zdravo okolje	0	+	0	0	+	+
20 Mentalno zdravje	0	0	+	+	0	0
21 Kmetijska modernizacija	+	+	-	-	+	+
22 Okoljsko kmetijstvo	+	+	+	+	+	+
23 Podjetništvo v kmetijstvu	+	0	+	0	0	0
24 Človeški viri v kmetijstvu	0	0	+	+	0	0
25 Rast dodane vrednosti v kmetijstvu	+	+	-	-	+	+
26 Proizvodi, storitve – kmetije	+	+	+	+	+	+
27 Proizvodi, storitve – agroindustrija	+	+	-	0	+	+
28 Trženje kmetijskih proizvodov	+	+	0	0	0	0
29 Razvoj podeželja – proizvodi,storit.	+	+	+	+	0	0
30 Kmetijska krajina	+	+	+	+	+	+
31 Podjetništvo na podeželju	+	+	+	0	0	0
32 Sodelovanje podeželskih akterjev	+	0	+	+	0	0
33 Vodooskrba	+	+	+	0	+	+
34 Prometna infrastruktura	+	+	+	+	+	0
35 Alternativni lokalni viri energije	+	+	+	+	+	0
36 Energetsko distribucijsko omrežje	+	+	0	0	0	0
37 Dostop do informacijske tehnolog.	+	+	+	+	0	0
38 Zbiranje, ravnanje z odpad.vodami	+	+	+	0	+	+
39 Upravljanje trdnih odpadkov	+	+	+	0	+	+
40 Komunalno opremljene cone	+	+	+	+	+	+
41 Kakovosti vode	+	+	+	0	+	+
42 Revitalizacija kritičnih onesnaženj	-	-	0	0	+	+
43 Nelegalna odlagališča, monitoring	+	+	+	0	+	+
44 Varstvo narave in kulture	-	+	-	0	+	0
45 Zelena energetska politika	+	-	+	0	+	0
46 Prostorsko planiranje	+	+	+	+	0	0
47 Komunikacijske strategije	+	+	0	0	0	0

Vir: Radej, 2006.

Neagregirano vrednotenje bi ostalo na tej ravni razlage vplivov RP na regionalno trajnost. Ne bi se zanimalo za to, kako program kot celota prispeva k trajnostni blaginji regije, ampak le za

učinek posameznih ukrepov na posamične kriterije vrednotenja. A to, da so ukrepi uspešni pri doseganju zastavljenih ciljev, še ne sme pomeniti, da je RP odličen dokument, zlasti če cilji med seboj niso skladni v namelih in sinergični v učinkih. Za oceno celostnega prispevka bi bilo treba vplivnost RP oceniti precej drugače kot s površinskim opisovanjem kazalnikov učinka.

Prevlada pozitivnih učinkov še ne pomeni, da je program kot celota ustrezen. Razvojni dokumenti so podprti s predhodnimi študijami, s sodelovanjem znanosti in stroke, v demokratičnem postopku, ki je visoko formaliziran, pri predhodnem usklajevanju politike pa sodelujejo nosilci različnih interesov. To bi moralo zagotoviti, da v izbor pridejo le politični ukrepi, ki so splošno gledano pozitivno naravnani za različne cilje javnega dobrega. Karkoli drugega kot prevlada pozitivnih učinkov ukrepov vladnih politik bi pod vprašaj postavilo verodostojnost nosilcev oblasti in njihovo osnovno kompetentnost.

Tudi v poskusu, da bi dovolili negativne in pozitivne učinke RP medsebojno nevtralizirati s seštevanjem, se skrivajo precejšnje metodološke zadrege – Leopold tega sicer ne predlaga, vendar je ostalo implicitno v ideji opisno povezanega povzemanja ugodnih in neugodnih ocen učinkov ukrepov v prevladujoče ugotovitve vrednotenja. To pa postavlja dve metodološki vprašanji, povezani s pogoji, pod katerimi je seštevanje »plusov in minusov« dovoljeno. Leopoldov krog se s temi vprašanji ni zamujal. Vendar pa stvari niso tako preproste, da bi jih lahko odpravili z naivno etiko nevtralnosti.

Prvo vprašanje zadeva situacije, v katerih poznavalci ne morejo doseči soglasja glede ocene smeri učinka (+ ali –) vrednotenega ukrepa. Nekateri evalvacijski pristopi, na primer vodič za vrednotenje regionalnih programov v EU (EC-DGR, 2008) ali Skupni presojevalni okvir, spodbujajo konsenzno vrednotenje. Takšno vodilo je sporno. Iskanje konsenza v vsaki podrobnosti bi strašno zapletlo vrednotenje. Poleg tega na površje priključuje vse asimetrije v moči in pogajalskih sposobnostih med sodelujočimi, kar vrednotenje spremeni v zaprt in izključevalen proces (Connelly, Richardson, 2004), v katerem vedno prevlada izhodiščno dominantni oziroma centralni akter. Če vrednotenje postane orodje manipuliranja s šibkejšimi, se spridi in izgubi svoj smisel.

Da bi se temu izognili, lahko nasprotujoče si ocene obravnavamo, kakor da so enako veljavne in da jih je pogojno mogoče seštevati, ker so šibko somerne (pojasnujem spodaj). Vse po vrsti so samo delne resnice, ki se nanašajo na parcialna vprašanja, vsaj če gledamo s stališča končnega namena vrednotenja. Torej se nestrinjanja med ocenjevalci ne nanašajo na zadeve absolutnega ampak le relativnega pomena in tako ni razloga za uveljavljanje njihove popolne nesomernosti na strogi način (soglasje ali nič). Razen tega ima postopek agregacije, v katerem pluse in minuse mečemo v isto vrečo, motivacijski element: poudari le ocene učinkov, o katerih med ocenjevalci prevlada soglasje, neskladja pa kaznuje s tem, da se ocene med seboj izničijo, kar sodelujoče ocenjevalce sili v simetrično sodelovanje. Zaradi nevarnosti izničenja ocen so ocenjevalci

spodbujeni preveriti sleherno možnost, da bi povečali medsebojno skladnost svojih ocen, da se le njihove ocene pri sintezi ne izgubijo v nič.

Druga metodološka zadrega evalvacijskega seštevanja plusov in minusov je povezana s tem, ali res smemo, kakor svetuje neoliberalna ekonomika, odtehtati recimo negativne okoljske učinke gospodarskega ukrepa s pozitivnimi gospodarskimi učinki ali splošno, učinke različnih ukrepov na isti kriterij vrednotenja. Na primer v Tabeli 1: ali smemo negativne učinke pospeševanja podjetništva na raven regionalne zaposlenosti sešteti s pozitivnimi vplivi pospeševanja podjetništva na migracijske tokove? Ali bolj odmeven primer, ki ni zajet v tabeli, je pa zelo pogost na drugih področjih: je dodatno onesnaženje zraka s toplogrednimi plini, ki povzročajo podnebne spremembe (negativni učinek), dovoljeno odkupiti z emisijskimi dovoljenji, nato pa s prihodki od teh podpirati okoljske naložbe v znižanje toplogrednih emisij (nadomestni pozitivni učinek; Radej, 1995)? Težko vprašanje, še zlasti kadar je zastavljeno z mislijo na nesomernost vrednotenja njihovih učinkov.

Toplogredne emisije res povzročajo nepovratne posledice, zato je seveda treba okoljske spremembe (stanje onesnaženosti) in ekonomske spremembe (naložbe v okolje) obravnavati nesomerno. Agregiranje teh dveh vrst učinkov in nevtralizacija ekonomskih plusov z okoljskimi minusi torej ni dovoljena. Takšno sklepanje je zelo razširjeno, zlasti med striktnimi ekologi. A po našem ni pravilno, saj imamo opraviti z večnivojskim vprašanjem (Radej, 2010). Odkup emisij s podnebnimi dovoljenji ne zadeva nesomernosti, ker nesomernost ni mikroskopski koncept in se ne nanaša na vsak posamezni odkup emisij z dovoljenji; ali pa vsaj ljudje niso pri volji, da bi jih tako obravnavali. In samo to je tukaj pomembno, dokler gre za vrednotenje. Zato je treba v vrednotenje učinkov vključiti koncept sistemskih pragov.

Znotraj meja, ki jih določajo sistemski pragovi, ljudje bodisi ne opazijo kvalitativne razlike (med emisijami plinov in denarjem) bodisi nočejo izraziti nagibov (Luce, v Munda, 2006), kaj cenijo bolj/manj. Tako kakor v primeru onesnaževanja okolja (Muradian, 2001), ki še ne presega ekoloških standardov. Pragovi so kvantitativne meje, ki označujejo meje sistemske normalnosti in s tem zarišejo območje, onkraj katerega nadaljnje povečanje (v nekaterih primerih zmanjšanje, na primer pod mejo revščine) prestavi proučevani pojav v novo kakovost in zahteva, da ga vrednotimo kako drugače. Znotraj intervala meja normalnosti, ki jih določajo pragovi, so mikroskopske zadeve še naprej odvisne le od presoje, ki so v pristojnosti tistih, ki jih prakticirajo in tako sistema ne zadevajo. Ko pa so količinski pragovi enkrat preseženi (ali če niso doseženi), lahko že količinsko majhna sprememba sproži kakovostni preskok v novo stanje sistema kot celote.

Nesomernost kot sistemski pojem torej nastopi šele, ko so prekoračeni sistemski pragovi tega, kar je na posameznih področjih še splošno sprejemljivo, ker takrat (če ne prej, glej spodaj) nujno trčimo v različnost temeljnih vrednot. Zato, na primer, za socialno politiko, ki si prizadeva za

znižanje socialnih razlik, povečanje dohodka bogatih ni primerljivo s povečanjem dohodka revnih in teh dveh izboljšanj v matriki učinkov ni mogoče enako pozitivno ovrednotiti.

Uvedba sistemskih pragov je odprla vrata sinteznemu vrednotenju učinkov. Enega prvih makroevalvacijskih pristopov, sta sredi devetdesetih let XX. stoletja zasnovala Sadler in Verheem (1996; gl. tudi evropsko smernico 2001/42/EC), in sicer za potrebe opravljanja strateških okoljskih presoj (oziroma celovitih presoj vplivov po slovenski terminologiji). Njun sintezni prispevek je bil podan bolj v duhu kot v metodologiji, saj nista prikazala logike sumiranja podrobnih spoznanj v sklepne ugotovitve vrednotenja.

Manjkajoči člen sta prispevala Ekins in Medhurst (2003, 2006) v predlogu metodologije, namenjene vrednotenju vplivov naložb, financiranih iz sredstev strukturnih skladov EU, na trajnostni regionalni razvoj. Sadler-Verheemov (in že prej Leopoldov) pristop sta najprej razširila z dveh na štiri smotre vrednotenja. Tako zdaj model vrednotenja poleg gospodarstva in okolja zajema še humani in socialni vidik učinkovanja vladnih politik.

Manjkajoči sintezni člen agregacijske enačbe predstavlja Leopold-Ekins-Medhurstova matrika (LEM), ki sta si jo Ekins in Medhurst zamislila kot visoko agregirano različico Leopoldove matrike. Število stolpcev matrike sta z 88 zmanjšala na štiri, po enega za vsako izmed štirih področij trajnostnega razvoja, ki predstavljajo smotre vrednotenja. Vsak smoter je predstavljen z manjšim številom kriterialnih kazalnikov vrednotenja – v konkretnem primeru le dveh (enako kakor v Tabeli 1).

Tabela 2 prikazuje LEM. Zaradi poenostavitve so rezultati presoje učinkov RP po kazalnikih že prikazani združeno. Iz enakega razloga je model štirih kapitalov, ki ga LEM povzema, zožen na model treh kapitalov, kar je povsem dovolj za razlago agregacijskega problema. Pozneje bomo to poenostavitev odpravili in prikazali rešitev agregacijskega problema tudi za izvorno štiridelno zastavitev.

Število vrstic v LEM lahko ostane enako kakor v Leopoldovi matriki, vendar sta Ekins in Medhurst vseeno predlagala agregirati 47 ukrepov, kolikor jih je predvideval RP, na raven šestih sektorskih politik (Tabela 2).

LEM prikazuje rezultate presoj na višje agregirani ravni prikaza kot Leopold. Pri tem uporablja sedemdelno lestvico (ki sega od najvišje možne ocene negativnega učinka, treh minusov, do najvišje ocene pozitivnega učinka, treh plusov, s petimi vmesnimi stopnjami ocene). Ko smo bili pri agregiranju vrednosti iz Tabele 1 v Tabelo 2 v dvomu, kako zaokrožiti seštevek, je bila odločilna finančna teža ukrepov – prevladala je ocena učinka dražjega ukrepa.

Po Ekinsovem postopku je treba delno agregirane ocene učinkov še totalno sumirati po treh stolpcih LEM. Končne vsote v študijskem primeru pokažejo zbirno oceno vpliva RP na tri glavna vrednotena področja trajnostnega razvoja Pomurja.

Tabela 2: Vpliv RP na tri področja trajnosti v Pomurju (LEM)

Ukrepi	Vplivi	Na gospodarski vidik trajnosti (G)	Na socialni vidik trajnosti (S)	Na okoljski vidik trajnosti (O)
Rast dodane vrednosti (vrstice 1-5)*		+++	-	+
Turizem (vrstice 6-13)		+	0	0
Zdravje (vrstice 14-20)		0	+	0
Razvoj podeželja (vrstice 21-32)		+++	+	++
Razvoj infrastrukture (vrstice 33-40)		+++	++	++
Varstvo narave in okolja (vrstice 41-47)		+	+	+
Skupni učinek RP (vrstice 1-47)		++	+	+

Vir: Radej, 2006. Opomba: * Vsota ocene učinkov v vrsticah od 1 do 5 v Tabeli 1, itn.

Tabela 2 zdaj prikazuje učinke sektorskih politik RP na tri glavne smotre vrednotenja. Razvoj infrastrukture bo najbolj koristen za regionalno trajnost s precej uravnoveženimi močno pozitivnimi učinki na vse tri sestavine trajnosti. Močno pozitivni so tudi vplivi ukrepov, namenjenih razvoju podeželja. Najbolj sporen je neugodni vpliv spodbujanja rasti dodane vrednosti na socialni razvoj regije, zaradi pogojevanja z znižanjem plač. Vpliv ukrepov za spodbujanje turizma in zlasti zdravstvene politike skoraj ni, kar je posledica narave teh ukrepov, ki so večinoma usmerjeni v pripravo načrtov in regionalne institucionalne strukture. Skupni vplivi RP na tri področja vrednotenja pa so s stališča regionalne trajnosti dokaj korektni. Regionalni program bo srednje močno izboljšal gospodarsko trajnost, socialno in okoljsko trajnost pa bo izboljšal le šibko. Končni vpliv RP je torej nekoliko neuravnovešen v prid gospodarskih vidikov, a razlike so razmeroma majhne. Tako ni razlogov, da bi z ugotovitvami vrednotenja predlog RP zavrnili, bi pa odločevalcem naložili, naj bolj poudarijo socialne in okoljske sestavine regionalne trajnosti.

Standardni postopek opisne sinteze ugotovitev vrednotenja bi se tukaj končal. S tem bi vrednotenje ostalo nedorečeno in na pol poti. Ugotovilo bi le, kako predvideni ukrepi učinkujejo na izbrane kriterije vrednotenja. Nič pa ne povedo o tem, ali so nameni ukrepov RP sinergični. LEM preprosto ne odgovori prav na to, kar je pri vrednotenju trajnosti glavna zahteva. Tak pristop zato ni uporaben za ocenjevanje nasprotij razvoja.

LEM sintezo opravi standardno, to je z neposrednim agregiranjem mikroskopskih ocen v makroskopske ugotovitve. Zato makro ugotovitve ne prinesejo nobene kakovostno nove informacije in imajo takšna sintezna prizadevanja pičle rezultate. S tem sintezni postopek ohrani mikro-makro neposrednost, kakršno je uporabljal že Leopold, četudi tokrat z nasprotnega, makroskopskega pola. Zavrnuti pa moramo oba pola metodološkega fundamentalizma (Batterman, 2002).

Dokler podrobne ugotovitve vrednotenja niso agregirane, kakor po Leopoldovem zgledu, evalvacija ostane drobnjakarska. Proizvede množico delnih informacij, iz katerih ni mogoče razbrati odgovora s stališča celostnih hotenj. Če pa so, prav narobe, podrobna spoznanja presojo visoko agregirana, postanejo rezultati vrednotenja banalni, kakor v LEM. V takem primeru so

sklepne ugotovitve vrednotenja preveč nestrukturirane in presplošne, da bi iz njih lahko razbrali, ali so politični ukrepi med seboj dovolj skladni, da bodo njihovi končni splošni vplivi sinergični. Tako premalo ali preveč agregiranja pri vrednotenju kompleksnih zadev povzroči isto – rezultati vrednotenja so slabo uporabni.

3 Sredinski pristop

Leopoldov pristop in LEM sta sicer oba zasnovana nekompleksno, vendar sta tako različna, da sta skrajnosti (mikro-makro), zato bomo v nadaljevanju rešitev agregacijskega problema iskali nekje med obema. Vrnimo se k nesomernosti, ki sta jo Ekins in Medhurst zarisala pravilneje od Leopolda, a se jima potem ni posrečilo konsistentno izpeljati posledic. Nista upoštevala, da ocenjenih vplivov ukrepov ni mogoče seštevati vertikalno, ker so tudi sami nesomerni. Politike nimajo splošnih nagibov, ne prizadevajo si neposredno za skupno dobro, ampak vedno stremijo k področno usmerjenim ciljem. Njihove ukrepe sicer motivira javno dobro, vendar pa si zanj lahko prizadevajo le s stališča svojih posebnih zadolžitev in le omejenih pristojnosti, zato splošnemu javnemu dobru služijo kvečjemu posredno.

Razločiti je treba med primarnimi nameni politik, ki zahtevajo le izpolnitev zastavljenih ciljev za predvidene namene in interesne skupine, ter njihovimi posrednimi učinki, ki vplivajo na to, kar primarno zanima druge, ki niso zajeti, za povzročitelje pa so le sekundarnega pomena. Vplivi nekega vladnega ukrepa so torej tako neposredni (primarni) kakor tudi posredni (sekundarni). Neposredni so, kadar ukrep učinkuje na tisto področje oziroma skupine, ki mu je prvenstveno namenjen. Sekundarni pa so učinki na vsa ostala, ne ciljana področja, ki sodijo v pristojnosti nosilcev drugih ukrepov (Rotmans, 2006), ki imajo drugačne primarne cilje in tudi uporabljajo drugačne kriterije vrednotenja. Skratka, različni ukrepi učinkujejo na različne kriterije vrednotenja kakovostno drugače in zato ocenjeni učinki ukrepov v LEM niso vertikalno somerni za ukrepe z drugačnimi primarnimi cilji.

Ukrepi politik bi vplivali nevtralnno samo, če ne bi imeli stranskih učinkov. Študije so večkrat potrdile, da nobena javna politika ne učinkuje enako na različna področja javne blaginje (Schnellenbach, 2005). Pristransko učinkovanje javnih politik je potrjeno celo za politike, ki so prej dolgo veljale za nevtralne, na primer za denarno (Lucas, 1972) in davčno politiko (Leith, Thadden, 2006). Ocene ustreznosti sektorskih politik bi morali podajati s stališča posrednih učinkov in šele tako v razmerju do splošnega interesa (Donzelot, v Burchell in dr., 1991). Kljub temu so sekundarni vplivi v vrednotenju politik rutinsko spregledani, ker veljajo za preveč kompleksne in jim domnevno ni mogoče slediti po poti, ki jo prepotujejo od začetnega vzroka do končne posledice.

Področna usmerjenost in potemtakem pristranskost učinkov javnih ukrepov pomeni, da moramo pri vrednotenju, ko agregiramo podrobne rezultate, ohraniti razlike med nesomernimi področji tudi na strani ukrepov (Ostmann, 2006), ne le kriterijev vrednotenja. Učinke, ki so po naravi

primarni, je treba upoštevati pri vrednotenju ločeno, vendar kot enako pomembne sekundarnim učinkom.

Zato je možno podrobna spoznanja vrednotenja agregirati samo delno, primarne ločeno od sekundarnih in tudi te ločeno po vsebinskih razlikah – glede na to katera politika jih povzroča in na kriterije katere politike učinkujejo. Na primer: učinki gospodarskih in socialnih ukrepov na okoljske kriterije vrednotenja niso somerni in jih je treba zato agregirati ločeno (učinki gospodarskih ukrepov na okolje morajo biti ločeno agregirani od učinkov socialnih ukrepov na okolje). To pomeni, da je treba v sintezi upoštevati na moč različne skupne imenovalce, povezane z različnimi vrednotnimi okviri presoj, ki jih v izbranem študijskem primeru nalagajo trije glavni smotri vrednotenja, G, S in O.

Delni postopek agregacije je mogoč zato, ker imamo pri proučevanju kompleksnih zadev opraviti tako s primeri strogo nesomernih kakor s primeri šibko nesomernih učinkov vladnih ukrepov. Pojasnimo! Martinez-Alier in dr. (1998) trdijo, da lahko v primerih, ko imamo v javnih dilemah opraviti z nerešljivimi nasprotji vrednot, kolektivni diskurz gradimo le na šibko nesomernih razmerjih. Nekateri avtorji so namreč nastopili proti tezi o izključnem pomenu koncepta nesomernosti pri razlagi družbenih zadev (Morgan, 2007; Nola, Sankey, 2000). Popolna nesomernost pogledov na družbena nasprotja (ideji se od naše družčine najbolj približa Leopoldov krog) bi pomenila, da različne resnice o nekem družbenem pojavu izhajajo iz povsem neprimerljivih okvirov obravnave, zato so popolnoma nezdržljive. To bi onemogočilo kakršnokoli komunikacijo med njimi in zatrla vsako možnost oblikovanja celostnih sodb v družbenih dilemah. Leopold se boji zvite vrvi.

Vsa družbena razmerja niso nesomerna! Nesomernost se ne nanaša na elementarne zadeve in podrobnosti iz minljivega vsakdana, ampak zadeva samo načelna vprašanja oz. kategorialne opredelitve (Turner, Boyns, 2006), ki so za neko družbo kot celoto konstitutivnega pomena, za neko drugo družbo pa so kljub temu morda docela nepomembne ali pa jih razrešujejo do neprepoznavnosti drugače. Nesomerne razlike stališč so omejene na izražanje le v abstraktnih in načelnih vprašanjih, kakršna so, na primer, resnica, ustavne in statusne opredelitve, temeljne vrednote; zato večinoma ne zadevajo stvari, s katerimi imamo večinoma opraviti v zadevah vsakdanjega življenja.

Razločiti je torej treba strogo nesomernost pomenov, ki je mišljena nepremostljivo, ter praktično ali šibko nesomernost (Collier, 1984). Šibko nesomerni so učinki ukrepov, ki so šibko somerni v dveh različnih domenah vrednotenja – neki učinek pa je šibko someren, kadar je someren pogojno po pravilu delne agregacije.

Na primer: če lahko z nekim kazalnikom, denimo z obsegom emisij CO₂ v kilogramih na tisoč evrov bruto domačega proizvoda, nepristransko ovrednotimo tako gospodarske, kot okoljske učinke gospodarskih ukrepov, potem so ocene, pridobljene po tem kriteriju vrednotenja, šibko nesomerne. Ali drug primer. Jabolka in hruške ne smemo mešati, ker sta to samosvoji kakovosti ali,

kakor pravimo tukaj, dve nesomerni kategoriji. A čeprav iz jabolčne peške res ne bo nikoli zrasla hruška, sta sadeža lahko povsem združljiva v sadnem soku. Meso sadežev je šibko nesomerno, torej v sekundarni vsebini, kljub strogi nesomernosti na primarni ravni pešk.

Povzemimo: sekundarni učinki politik so torej šibko nesomerni. Po naravi so hibridni, saj so ovrednoteni s stališča dveh načelno nezdružljivih evalvacijskih smotrov. Ta lastnost je ključnega pomena, ker odpira delikatno možnost nadaljevanja sinteznega postopka.

Posledice uvedbe novih konceptov za možnost sinteznega vrednotenja so pomembne! Z argumentom šibke somernosti je treba vrstice v Tabeli 1 smiselno urediti po istem načelu kakor so že urejeni stolpci matrike, se pravi po treh glavnih smotrih javnih politik – za gospodarske, socialne in okoljske ukrepe. Ekinsova odločitev, da 47 ukrepov RP združi v šest regionalnih politik, je povsem poljubna in nima nobene utemeljitve v teoriji štirih kapitalov. Zato je predelava Leopoldove matrike v LEM nepotrebna in še več, je ravno točka, na kateri spodleti prevedba teorije štirih kapitalov v kompatibilen evalvacijski model. Vseeno vztrajamo, da je Ekinsov napredek pri razumevanju nesomernosti v primerjavi z Leopoldom dragocen in ga razumemo kot nadvse koristno zablodo, ki je skozi negacijo šele usmerila pot do bolj povezanih rešitev za sintezno vrednotenje.

Če torej vrstice Leopoldove matrike vplivov grupiramo po istem načelu kakor stolpce, jo prevedemo v kvadratno mrežo devetih podmatrik. Agregiranje znotraj tako zarisanih podmatrik je dovoljeno po pravilu šibke somernosti. Z njim razsežno Leopoldovo matriko prevedemo v skrženo kvadratno matriko treh glavnih smotrov njenega vrednotenja. Znana je kot »vhodno-izhodna« oziroma input-output oziroma Leontjeva matrika (le njen »centralni kvadrant«, 1970).

Leontjeva matrika je bila prvotno razvita v mezoekonomski teoriji za preučevanje medsektorskih tokov, ker dobro prikaže neposredne in posredne napetosti in ujemanja med sektorji. Na primer: če imamo matriko s samo tremi sektorji – industrijo, kmetijstvom in storitvami, potem vrstice in stolpci matrike razkrivajo, kako so trije sektorji z dobavami in prodajami reprodukcijskega materiala in storitev povezani v narodnogospodarski sistem. Kmetijstvo neposredno potrebuje stroje in kemične pripravke, ki jih proizvaja industrija, potrebuje pa tudi poslovno podporo, na primer finančno, ki jo proizvaja sektor storitev. Zato vsaka rast dejavnosti v kmetijstvu posredno spodbudi rast v drugih, povezanih sektorjih industrije in storitev. Za nas je pomembna zmožnost kvadratne matrike ločeno prikazati neposredne in posredne povezave med sektorji.

Hierarhično gledano je kvadratna matrika nad mikro ravno prikaza Leopoldove matrike, saj je iz nje izpeljana. Obenem leži – kot dosežek zgolj delne agregacije – pod makro ravno LEM. Kvadratna matrika je torej umeščena na vmesno raven med mikro in makro ravno, ki jo imenujemo sredinska ali mezo raven. Zato tak postopek agregiranja imenujemo sredinski.

Sredinska miselnost ima posredniško vlogo med mikro in makro ravno vrednotenja. Družbeni procesi se odvijajo tako na mikro kakor na makro ravni, tako v oprijemljivi realnosti vsakdanjega življenja kakor v virtualni realnosti ideologij, konceptov in makro struktur, toda opise družbenih

zadev, pridobljenih na teh dveh ravneh, je mogoče povezati šele z neke tretje, vmesne oz. mezo ravni (Dopfer in dr., 2004). Sistemske procese je treba opazovati na tistem odseku njihove večnivojske strukture, kjer poteka prehod (Easterling, Kok, 2002) med mikro in makro ravno, kjer se odvija družbeno življenje (Dopfer in dr., 2004) in poraja substrat družbenega (Goldspink, 2000). Sredinski pogled ni mišljen kot zmerni center kompromisov med nasprotji, ampak je radikalna perspektiva »dvojnega horizonta« (Dopfer in dr., 2004), ki nediskriminatorno obravnava pozicije, ki se zdijo nezdržljive.

Kompleksna teorija zarisuje svojstveno območje racionalnosti, posebno »doktrino sredine«, o kateri je pisal že Malthus (1814, v Cremaschi, Dascal, 1996), pred njim Aristotel (»doktrina pravične sredine«, v Cremaschi, Dascal, 1996). Za kompleksne sisteme, ki so daleč od ravnotežja je treba uporabiti sredinski opis (fr. »une description médiane«; Prigogine, 1996), ki daje neizključevalen pogled (Braudel, 1969 v Wallerstein, 2004), ker hkrati osvetljuje »različnost in istost« (Allmendinger, 2002), lahko nepristransko prevaja med njima in je onkraj polarnih nasprotij, ki v bimodalni strukturi sredinske logike, kjer sta za vsako univerzalistično tezo sprejemljiva dva raznorodna si odgovora, niso več možne (Knauff, 2006). Zato je pri Easterlingu in Koku (2002) sredinski pogled »a priori najbolj primeren« kot izhodišče za vrednotenje družbene kompleksnosti. Kompleksni sistemi imajo praviloma sredinsko naravo (Dopfer in dr., 2004). Mezo raven je tudi po O'Neilovi hierarhični teoriji (1989 v Easterling, Kok, 2002) in enako v Geels-Kempovi teoriji ravni (v Geels, 2002) najbolj primerna za raziskovanje kompleksnih pojavov.

3.1 Tridelna zastavitev

Po utemeljitvi sredinskega imperativa za vrednotenje kompleksno zamišljenih družbenih procesov, kot je trajnostni razvoj, s sredinskim postopkom izvedemo še praktičen študijski primer. Vračamo se k razlagi vmesnih rezultatov delne agregacije podrobnih ocen učinkov. Kvadratna matrična sinteza gradiva, ki smo ga proučili v analitični fazi vrednotenja, povzema pa ga Tabela 3, poda relacijski prikaz RP s stališča ujemanj in nasprotij med tremi regionalnimi kapitali, obravnavanimi kot smotri vrednotenja. Razmerja med kapitali proučujemo kot preseke med njimi – preseki so označeni s presečnim znakom » \cap «, prevzetim iz teorije množic. Tako je, denimo, vpliv gospodarskih ukrepov na socialne kriterije vrednotenja prikazan kot $G \cap S$ in narobe, vpliv socialnih ukrepov na gospodarske kriterije vrednotenja je prikazan kot $S \cap G$.

Tabela 3: Vhodno-izhodna matrika učinkov RP

Ukrepi \ Vplivi	G	S	O
G	$G \cap G = (+++)$	$G \cap S = (-)$	$G \cap O = (+)$
S	$S \cap G = (+++)$	$S \cap S = (++)$	$S \cap O = (++)$
O	$O \cap G = (+)$	$O \cap S = (+)$	$O \cap O = (+)$

Vir: Radej, 2006.

Prikaz vplivov RP na trajnostni razvoj Pomurja v Tabeli 3 je v primerjavi s tabelama 1 in 2 drugačen. Za nosilce posameznih ukrepov, ki se brigajo le za neposredne dosežke na področju, za

katero so sami pristojni, ni posebej izpoveden. Zanimiv je le na strateški ravni vrednotenja, ki jo bolj od doseganja področnih ciljev zanima sinergija med področji ukrepanja in to na ravni splošnega cilja.

Sporočila vhodno-izhodne matrike še ni mogoče neposredno izluščiti, dokler so ugotovitve prikazane razpršeno, vsaj če res še drži, da se nočemo zadovoljiti z opisno sintezo. Za dokončno sintezo ugotovitev, ki bo omogočila oceno sinergije, dobljene delne agregate še koreliramo (Tabela 4).

Korelacija je logični postopek za raziskovanje pojavov, sestavljenih iz med seboj povezanih dejavnikov. Z njo proučujemo statistično jakost povezav med spremenljivkami vzročnih modelov. V našem primeru s korelacijo šestih delnih agregatov sestavimo tri dvojne ko-relacije v tri trajnostne korelate, ko poveže na primer razmerje $G \cap O$ in $O \cap G$ ter tako za RP poda oceno njegovih sinergij med gospodarskim in okoljskim področjem trajnosti. Če je ta odnos sinergičen, bo zaradi multiplikativne narave presečnega razmerja skupni učinek interakcije večji, kakor če bi G in O svoje projekte uresničevala nepovezano. Tako pridobljeni pogled na rezultate vrednotenja učinkov RP je presečen, ker je rezultat korelacije med dvema kategorijama vrednotenja. Presečni pogled je ugnezden v sredinsko miselnost, kot njena ožja racionalnost, ki je ne vsebuje nepresečnih vsebin.

Kvadratna matrika v Tabeli 3 torej prikazuje dve pomensko docela različni vrsti povezav: (i) nepresečne prikazuje le primarne vplive gospodarskih ukrepov RP na gospodarski vidik regionalne trajnosti ($G \cap G$); analogno za $S \cap S$ in $O \cap O$ – te tri povezave so umeščene na negativno diagonalno matrike; (ii) presečno prikazuje le stranske, posredne ali sekundarne vplive RP, ki so umeščeni pod negativno diagonalno matrike ali nad njo ($G \cap S$, $G \cap O$...).

Diagonalna polja prikazujejo, kako uspešne so tri skupine ukrepov RP pri doseganju svojih primarnih ciljev. Ti trije elementi matrike so med seboj strogo nesomerni in jih ni več mogoče agregirati na še višjo raven, ampak jih je treba razložiti v doseženem prikazu. Razlaga je lahko samo deskriptivna in tako iz nje ne more izrasti kvalitativno novo spoznanje o stanju celote glede na stanje njenih delov.

Vidimo, da bodo gospodarski ukrepi RP zelo uspešno uresničevali gospodarske cilje trajnostnega razvoja regije (+++). Socialni ukrepi RP bodo le zmerno uspešni pri doseganju primarnih ciljev socialne trajnosti (++) . Najbolj skromno bo svoje primarne cilje z RP dosegla okoljska politika (le +). Kaže, da so vplivi RP na tri vidike regionalne trajnosti bolj neuravnoteženi, kakor jih prikazuje sumarna vrstica LEM, pa tudi, da so gospodarski in socialni vplivi RP v soju Leontjeve svetilke ocenjeni boljše kakor v LEM.

Razlago nediagonalnih polj matrike podajo rezultati njihove korelacije (Tabela 4) z oblikovanjem treh korelatov vzajemnih povezav: socialno-gospodarskega ($G \cap S$ v relaciji s $S \cap G$, poslej GS), okoljsko-socialnega ($O \cap S$ glede na $S \cap O$; OS) in gospodarsko-okoljskega ($G \cap O$ glede na $O \cap G$; GO). Povezava GS je v RP močna, vendar obenem zelo neuravnotežena v škodo S zaradi

socialno negativnih učinkov gospodarskih ukrepov – ker gre za sekundarne, posredne učinke, negativne povezave sicer niso trajnostno nedovoljene in ne pomenijo kršitve strogih zahtev načelne nesomernosti med S in G. Pomenijo pa, da so takšna razmerja šibko trajnostna na neravnovesen način.

Srednje močna povezanost med O in S v RP je bolj v prid O kakor S. V povezavi s prejšnjo ugotovitvijo, da okoljski ukrepi le šibko dosegajo primarne cilje okoljske trajnosti, zdaj vidimo, da so tudi precej neobčutljivi za socialne cilje regionalne trajnosti. Tako bodo pičli okoljski dosežki uresničeni le s socialno zavoro.

Tabela 4: Sredinski učinki RP na področja trajnosti v Pomurju

Ukrepi \ Vplivi	G	S	O
G	Gospodarska trajnost ($G \cap G$) = (+++) → Zelo močna povezava	GS: Socio-gospodarska trajnost ($S \cap G, G \cap S$) = (+++, -) → Močna povezava med G in S toda zelo neuravnovešeno v škodo S*	GO: Okoljsko-gospodarska trajnost; ($O \cap G, G \cap O$) = (+, +) → Šibka povezava, uravnovešeno*
S	-	Socialna trajnost ($S \cap S$) = (++) → Srednje močna povezava	OS: Socialno-okoljska trajnost ($S \cap O, O \cap S$) = (++, +) → Srednje močna povezava, neravnotežje v škodo S*
O	-	-	Okoljska trajnost ($O \cap O$) = (+) → Šibka povezava

Vir podatkov: Tabela 3. Opomba: * GS: zelo močna povezava (+++) in šibka povezava (-) se zlijeta v močno povezavo; OG: dve šibki povezavi proizvedeta šibko povezavo; SO: srednje močna in šibka povezava dasta skupaj srednje močno povezavo.

Gospodarski in okoljski ukrepi RP so protisocialno naravnani, kar je zelo problematično glede na izhodiščno oceno, da so v Pomurju prav socialni kazalniki blaginje v najslabšem stanju. Poleg tega se gospodarski ukrepi slabo, celo zelo slabo povezujejo z okoljskimi in zlasti s socialnimi vidiki regionalne blaginje. Okoljski ukrepi so samo nekoliko manj slabo regionalno vpeti. Močna negativna povezanost v GS, srednje močna povezanost v GO in šibka v OS – vse to skupaj priča o vsega zgolj šibko trajnostni naravi treh presečnih vidikov regionalne blaginje. To pomeni, da je ocena šibke trajnosti RP še slabša kot je ocena njegove stroge trajnosti, zato bo regionalni razvoj ostal še naprej slabo horizontalno povezan, močne pa bodo ostale divergentne silnice razvojnih nasprotij.

Neskladna sklepna sporočila Tabel 1, 2 in 4 niso posledica tega, da so sodelujoči poznavalci različno ocenjevali podrobne učinke RP. Mikroskopska podlaga vrednotenja je v vseh treh primerih ista. Do sprememb v sporočilih je prišlo izključno zaradi različnih načinov povzemanja analitičnih ugotovitev vrednotenja, povezanih z različnim razumevanjem narave evalvacijskega predmeta, ki je enkrat enostavno, drugič pa kompleksno.

Leopold in Ekins s sodelavci so imeli v mislih sintezo kot vertikalni postopek logičnega sklepanja neposredno od podrobnih spoznanj k agregatnim ugotovitvam. Sredinski postopek pa poleg vertikalno pridobljenih pomenov, ki so za interesne skupine primarni, upošteva tudi sekundarne pomene, ki so ovrednoteni v horizontalni smeri. Ker se po sredinski poti sintezne

ugotovitve vrednotenja porajajo skozi proces, ki je horizontalen in vertikalni, ga nihče ne more usmerjati po svoji volji. Rezultati so zato nepredvidljivi in ustvarjalni, saj proizvedejo ugotovitve, ki niso pogled nikogar posebej, vendar kljub njihovi nepremostljivi različnosti, veljajo za vse.

Različni postopki sinteze privedejo do kakovostno različnih ugotovitev. Če predpostavimo, da je objekt vrednotenja kompleksen, potem so pravilni pristopi, ki logično uveljavijo sredinski postopek sinteze. To potrjuje izhodiščno premiso, da je treba kompleksne probleme javnega upravljanja vrednotiti s kompleksnimi pristopi in ti so po svoji miselnosti povsem drugačni od konvencionalnih. Na podlagi te izkušnje sklenemo, da sinteza ni le vitalen del evalvacijske metodologije (gl. Lipsey, 2009), ampak je v razmerah družbene kompleksnosti tudi pogoj za nepristransko vrednotenje.

3.2 Poglobitev v sredini

Zdaj, ko smo dosegli enostavnejši cilj razlage tridelne različice Ekinsovega modela, se vračamo k izvornemu štiridelnemu modelu. Oba modela sta shematizirana v Sliki 1 s pomočjo logičnega orodja iz teorije množic, Vennovega tri in štiridelnega diagrama. »Nadgradnja« ni potrebna za razumevanje sredinske sinteze, prav tako se s tem ne morejo več spremeniti osnovne ugotovitve študijskega primera, saj bo na istem analitičnem gradivu uporabljen istovrsten sintezni postopek kot prej. Kljub temu pa je vrnitev k izvornemu modelu smiselna, ker poglobi sredinsko logiko in obenem kaže meje takšnega raziskovanja kompleksnih družbenih pojavov.

Teoretsko podlago za razumevanje mezo logike dajejo neo-Schumpeterijanci Dopfer, Potts in Foster (2004; DPF). Njihovo razlago imajo nekateri za paradigmatično formulacijo evolutivne ekonomije kot mezoskopskega procesa (Elsner, 2010).

DFP mezo ravni ne razumejo enovito, ampak razločijo tri podravni, ki jih imenujejo »mezo 1«, »mezo 2« in »mezo 3«. Vsaka opisuje eno stopnjo mezo prehoda kompleksnega sistema med dvema zaporednima makroskopskima stanjema, kot na primer pred in po uresničitvi razvojnega programa. Prehod po Schumpetru razložijo kot trifazni proces porajanja novosti (emergence), njene difuzije (sprejemanja in prilagajanja) ter ohranjanja (vzdrževanja z obnavljanjem). Tri transformativne faze mezo strukturacije DFP poimenujejo mezo 1, 2 in 3.

Proces mezo 1 opisuje prehod z mikro na mezo raven, ko neka nova vsebina pritegne pozornost in s svojo privlačnostjo sproži aglomeracijo okoli novosti kot jedra. Pri nas mezo 1 zaobjema delno agregacijo, ki jo omogoči šibka somernost po pravilu delnega agregiranja z združevanjem učinkov, podobnih po viru in področju vplivanja. Rezultat vseh hkrati potekajočih mezo 1 postopkov, je vhodno-izhodna matrika. Mezo 2 opisuje korelativni proces v katerem je novost z diseminacijo, ki vodi v hibridizacijo, integrirana v širši kontekst onkraj tistega, v katerem se je porodila. V študijskem primeru to fazo prehoda opisuje korelacijska matrika. Širši kontekst se izoblikuje v novo strukturo, ki se vzpostavi kot nov vidik normalnosti, ki daje podlago novemu redu stvari oziroma v našem primeru, porodi nov evalvacijski pomen. Nazadnje DFP opišejo

mezo 3 kot meta-korelacijo med porojenimi produkti procesov, ki se odvijajo na ravni mezo 2. Mezo 3 si predstavljajo kot stabilno območje védenja, rutin in zmožnosti. V študijskem primeru jo ponazarja končna sinteza korelatov z ugotovitvami in razlago njihovih posledic za možnosti obnavljanja sistema v njegovi kompleksnosti. Posledice mezo 3 sinteze vodijo protagoniste v spremembo pogojev za mezo 1 procese. Protagonisti se na pobude od zgoraj odzovejo s tem, da jih okrepijo (kumulativna kavzalnost pri Veblenu), ignorirajo ali jim nasprotujejo. To je odvisno od tega ali mezo 3 pobude izboljšujejo možnosti porajanja novosti od spodaj ali jih subvertirajo, kadar se od zgoraj skušajo naprtiti ozki interesi. Zaradi vnaprejšnje in povratne povezave procesov na treh mezo podravneh so pri DFP ti procesi avtokatalitični.

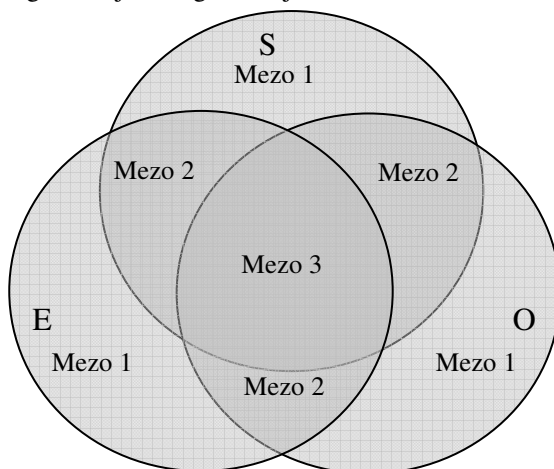
Tridelno klasifikacijo mezo ravni, ki ustreza trem evolucijskim stopnjam transformativnega prehoda, lahko še poglobimo, glede na to, da je mezo raven ekstenzivna vase (Prigogine, Stenger, 1982). DFP poglobitve dlje kot so, niso mogli izpeljati, ker za to kot kleni ekonomisti niso bili primerno opremljeni. Držijo se prepričanja vladajoče šole (kamor uvrščamo tudi evolucioniste, četudi bi DFP temu užaljeno ugovarjali), za katero je koordinacija predvsem vertikalni problem. Zanje je usklajevalni problem kako mikroskopsko delovanje posameznikov uskladiti v makroskopsko konsistentne učinke (Dopfer, 2011; Arrow, 1951) ali obratno, odvisno od izhodišča. Ekonomskim vrednotam pripisujejo največjo težo, zanje so na prvem mestu, medtem ko se neekonomske po njih ravnajo, glede na učinek ekonomskega kapljanja vrednosti navzdol: kdor si zasluži ekonomsko nagrado, jo na koncu tudi dobi. DFP torej spodbijejo mikro/makro razlago vertikalnega procesa in jo nadomestijo z mezo razlago, pri tem pa ne ogrozijo osnovnega mnenja, enakega za obe skupini, da je koordinacija le vertikalni problem. In tako so za Hayeka, enega največjih entuziastov evolutivne šole, tisti, ki mislijo drugače, kvečjemu usodno domišljavi (1992).

Torej, niti prvim, niti drugim se koordinacijski problem družbe ne zastavlja horizontalno – med ekonomskimi, socialnimi, okoljskimi in humanimi vidiki trajnostnega razvoja. Z njo opravijo levoročno, kakor bi bilo za ljudske pesnike še prikladno (Ondaatje, 2002), ne pa tudi za znanstvenike. Priorji tega ekonomskega reda pojasnijo horizontalno koordinacijo med različnimi interesi družbenih skupin z »nevidno roko trga« (Adam Smith), s »spontanim razširjanjem reda« (Hayek), s »kreativno destrukcijo« (Schumpeter), torej s procesi, ki se odvijajo za našimi hrbti, so skriti očem in tako tudi nedostopni urejajočemu razumu – edino kar nam preostane, je s pomočjo posvečenih doumeti neizbežne posledice takšne zastavitve, da se čim bolj prepustimo njenim, po naravi stvari optimalnim odločitvam, kot glavnem vodniku.

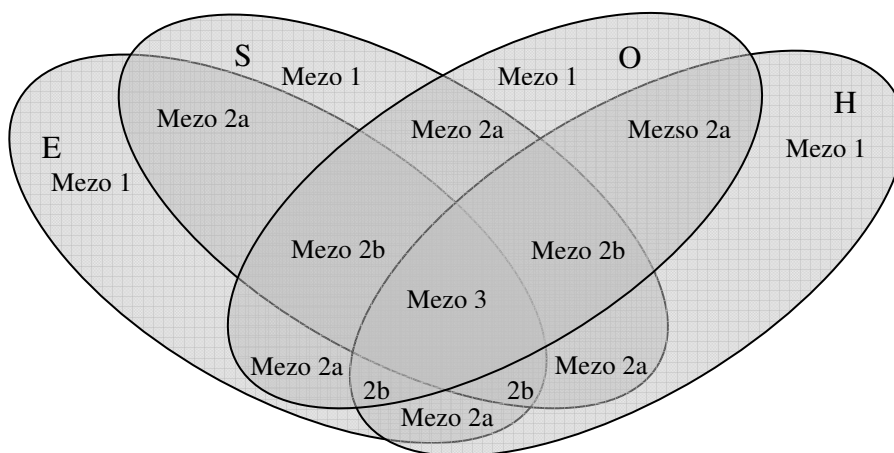
Ravno na vprašanju horizontalnih vsebin moramo med evolucionisti, ki so eden virov teorije kompleksnosti, in samo teorijo kompleksnosti zarisati globoko razmejitev. Dokler za kompleksne pojme razvijamo kompleksno razlago, morata biti vertikalna in horizontalna nesomernost enako pomembni in poleg tega druga na drugo orientirani ortogonalno (Bar-Yamov primer fotoaparata), kjer vertikalne vsebine dobijo svoj pomen šele v povezavi s horizontalnimi ali nasprotno.

Slika 1: Vennov diagram trajnostnega razvoja

Slika 1a: 3-delni Vennov diagram trajnostnega razvoja

Slika 1b: 4-delni Vennov diagram trajnostnega razvoja

Trinivojsko zastavitev mezo ravni najprej prikažemo na način, ki bo vseboval tudi horizontalno dimenzijo (Slika 1a), da DFP klasifikacijo mezo ravni povežemo z našo zastavitvijo družbene kompleksnosti. Horizontalni vidik nato še poglobimo tako, da modelu dodamo novo horizontalno vsebino. Vrnimo se k študijskem primeru in k modelu treh oziroma štirih kapitalov. Horizontalni vidik v študijskem primeru podajajo trije oziroma štirje Ekinsovi kapitali, ponazorjeni v Sliki 1.

Z dodatnim, četrtem smotrom vrednotenja (H, za človeški kapital) se postopek presečne sinteze podaljša za cel krog. RP je zdaj prikazan s šestimi dvojnimi preseki (GS, GO, HG, SO, HS, HO), prej v zastavitvi s tremi smotri je vseboval samo tri dvojne preseke; poleg tega ima zdaj štiri trojne preseke (HSG, HOG, SOG, HSO, enačba (2) spodaj), prej je imel le enega; in nazadnje imamo zdaj tudi en četverni presek, ki se prej sploh ni mogel pojaviti. S horizontalno razširitvijo se torej območje mezo 2 razslonja v tri presečne podravni, ki jih poimenujemo kar mezo 2a (dvojni preseki), mezo 2b (trojni preseki) (glej štiridelni Vennov diagram, Slika 1).

V Tabeli 5 so rezultati vrednotenja prikazani agregirano na ravni štirih kapitalov (podrobne ocene vplivov RP na kriterije posamične vrednotenja četrtega kapitala so prikazane le v izvorni

študiji). Najprej je podana kvadratna matrika (Tabela 5a) in nato še korelacijska matrika presekov (Tabela 5b; dekompozicija Slike 1b).

Tabela 5: Vplivi RP na področja trajnosti v Pomurju – štiridelni prikaz

Tabela 5a: Štiridelna vhodno-izhodna matrika vplivov RP				
Ukrepi \ Vplivi	G	H	S	O
G	$G \cap G = (+++)$	$G \cap H = (+)$	$G \cap S = (-)$	$G \cap O = (+)$
H	$H \cap G = (0)$	$H \cap H = (+)$	$H \cap S = (+)$	$H \cap O = (0)$
S	$S \cap G = (+++)$	$S \cap H = (+)$	$S \cap S = (++)$	$S \cap O = (++)$
O	$O \cap G = (+)$	$O \cap H = (+)$	$O \cap S = (+)$	$O \cap O = (+)$

Tabela 5b: Štiridelna korelacijska matrika vplivov RP				
Ukrepi \ Vplivi	G	H	S	O
G	$GG = (+++)$ (Močan pozitiven učinek)	$HG = (0, +)$ (Zelo šibka korelacija, neuravnoteženo v prid H)	$SG = (+++, -)$ (S in G sta negativno korelirana, neuravnotežena v prid G)	$OG = (+, +)$ (Šibka korelacija, uravnotežen učinek programa)
H	-	$HH = (+)$ (Šibek pozitiven učinek)	$HS = (+, +)$ (Šibko korelirana, uravnotež. učinek)	$HO = (0, +)$ (Zelo šibka korelacija, uravnotežen učinek)
S	-	-	$SS = (++)$ (Pozitiven učinek)	$SO = (++, +)$ (Srednje korelirana, neuravnotežen učinek v prid N)
O	-	-	-	$OO = (+)$ (Šibek pozitiven učinek)

Vir podatkov: Radej, 2006.

Sinteze se tokrat lotimo vzvratno in začnemo tam, kjer jo želimo končati, torej v mezo 3 preseku vseh štiri evalvacijskih smotrov, kar zapišemo:

$$HOGS = H \cap O \cap G \cap S.$$

HOGS formalno, sicer ekvivalentno, vendar bolj praktično zapišemo kot rezultat preseka štirih trojnih presekov, razvidnih v Sliki 1b kot mezo 2b:

$$HOGS = HSG \cap HSO \cap HOG \cap SOG. \quad (1)$$

Takšna predelava je smiselna, ker s tem štiridelno korelacijsko matriko razstavimo na štiri podmatrike tretjega reda, ki jih znamo rešiti razgrajene na dvojne preseke mezo 2a, analogno kot v Tabeli 4:

$$HSO = H \cap S \cap O = (H \cap S) \cap (H \cap O) \cap (S \cap O),$$

oziroma, ko odpravimo oklepaje in okrajšamo, $H \cap H = H$, itn:

$$HSO = HS \cap HO \cap SO. \quad (2)$$

Enako storimo za druge trilateralne preseke podmatrik HSG, HOG, SOG. Tako lahko trojne, četverne in preseke višjih redov v korelacijski matriki vedno razstavimo na dvodelne preseke (mezo 2a), ki so zanimivi, ker so tako primerni za enostavno korelacijsko analizo – po vzoru Tabele 4. V našem primeru torej enačbo četvernega preseka (1) s pomočjo (2) in poenostavljeno, če v (1) nadomestimo $H \cap S = HS$ itn., prevedemo v razmerje med bilateralnimi preseki:

$$HSOG = (HS \cap HO \cap SO) \cap (HS \cap HG \cap SG) \cap (HO \cap HG \cap OG) \cap (SO \cap SG \cap OG). \quad (3)$$

Če spet poenostavimo, da je $HS \cap HS = HS$, itn., lahko enačbo (3) zapišemo krajše:

$$HOGS = (HS \cap OG) \cap (HG \cap SO) \cap (SG \cap HO).$$

Če upoštevamo prej omenjeno, torej vidimo, da oceno četvernega preseka v območju mezo 3 podajo trije presečni »faktorji« oz. korelati v območju mezo 2b, ki so sestavljeni iz dvojnih presekov območja mezo 2a:

$$(HS \cap OG) \rightarrow \text{Korelat A,}$$

$$(HG \cap SO) \rightarrow \text{Korelat B,}$$

$$(SG \cap HO) \rightarrow \text{Korelat C.}$$

Trije presečni faktorji na mezo 2b prikazujejo vpliv RP na trajnostni razvoj regije v treh integralnih prerezih trajnostnega razvoja. Ne bomo dobili enega sinteznega rezultata, ampak tri, ker obstajajo tri presečne perspektive: njihova delovna imena so materialna (Korelat A), progresivna (Korelat B) in produktivna perspektiva (Korelat C). Na najvišji ravni prikaza rezultat ni en sam in homogen ampak jih je več, nobeden ni samozadosten, čeprav so vsi celostni prikazi v tem, da vsebujejo različne sestave vseh svojih domen. To ustreza izhodiščni zastavitvi, da je v kompleksnih razmerah družbenih resnic več, so enako veljavne in tako med seboj agonistično konkurenčne. Vendar pa je bilo to nasprotje izhodiščno zastavljeno nepresečno, med strogo nesomernimi pomeni, zdaj pa v heterogenih presekih šibko nesomernih integritet. Mezo pristop je rekonstruiral naše izhodišče. To pove, da kompleksno konstruirana celovitost ne teži k vse bolj enovitem pomenu, ampak nasprotno, k vse bolj poglobljeno diferenciranim izrazom, ki imajo vse bolj subtilen vpogled v svoje ozke usmerjene, lokalne vire.

Torej, korelat A opisuje naravo interakcije nematerialnih (H in S) z materialnimi (O in G) vsebinami regionalnega razvoja. Iz korelacijske matrike preberemo:

$$HS = (+, +) \rightarrow \text{Šibka korelacija; } OG = (+, +) \rightarrow \text{Šibka korelacija; torej:}$$

$$(HS \cap OG) \rightarrow \text{Šibka korelacija} + \text{Šibka korelacija} = \text{Šibka povprečna korelacija.}$$

RP torej približno enako ugodno vpliva na nematerialne in materialne dejavnike regionalne blaginje in jih tudi samo šibko povezuje. Prvo ob ugotovljenih slabostih socialnega kapitala niti ne preseneča. Bolj izstopa opažanje, da je RP pravzaprav enako slabo prispeven tudi na področju, ki je postavljeno kot prioriteto zaradi materialističnega poudarka RP na izboljšanju konkurenčnosti regionalnega gospodarstva.

Drugi je Korelat B. Opisuje naravo interakcij progresivnih vsebin (H, G, ki se zlahka akumulirajo) z ohranjevalnimi vsebinami regionalnega programa (S, O, ki težijo k ohranjanju pridobljenega). Kakor je vidno v zgornji korelacijski matriki (Tabela 5b) je RP v razmerju (HG \cap SO) proizvedel zgolj šibko povprečno korelacijo.

Vrednoteni program kljub svoji progresivni usmerjenosti v resnici poudarjeno krepi silnice ohranjevalnih dejavnikov blaginje. To je pričakovan odziv regionalnih odločevalcev na izhodiščne razmere v regiji, ki jih povzroča nezaupanje do novosti, saj so razvojne prioritete slabo skladne z regionalnimi potrebami.

Tretji presek C opisuje naravo interakcij med proizvedenimi (S, G; na njihovo kakovost je mogoče z RP vplivati) z neproizvedenimi vsebinami (H, O; človeški in okoljski kapital, ki sta podedovana in ju v obdobju trajanja programa ni mogoče pomembneje povečati). RP v odnosu (SG \cap HO) obeta samo srednje šibko povprečno korelacijo. RP znatno bolj vpliva na proizvedene kakor na neproizvedene vsebine regionalnega razvoja. V tem razmerju, kot ugotovljeno že prej, je razvidna največja polarizacija sestavin regionalne trajnosti. To najbolj meče pesek v kolesje regionalnega razvoja.

Že iz tridelnega vpogleda v Tabeli 4 vemo, da je največja slabost RP njegova asocialnost. Druga velika slabost je sistematična šibkost šibko nesomernih oziroma presečnih ujemanj med regionalnimi dejavniki trajnosti. RP gospodarskim smotrom blaginje pripisuje privilegirano vlogo, vendar poudarek ni konsistenten. Nekonsistentnost RP potrjuje tudi pogled z druge strani: čeprav so v programu povezovalne silnice ohranjevalnega napredka najbolj močne, so pogoji za uveljavljanje endogenega razvoja v regiji zelo slabi zaradi nepovezanosti lokalnih dejavnikov trajnosti v RP.

Pri povzemanju rezultatov tridelne in štiridelne korelacijske matrike vrednotenja RP ne moremo priti do nasprotujočih si sporočil, saj sta obe matriki zgrajeni na istih vhodnih podatkih in agregirani po isti presečni logiki. Štiridelni pogled le globlje pojasnjuje predhodna opažanja. Isto bi se zgodilo, če bi dodali še peti horizontalni element in tako naprej. Vendar jih ne smemo dodati preveč, da ostanemo v okviru konstruktov »zmernega razpona« (Simon, 1962) – onkraj te omejitve postane kompleksni sistem spet preveč zapleten, da bi mu lahko sledili, in zlasti preveč zapleten glede na to, kako v resničnem življenju urejamo medsebojna razmerja.

Zamislimo si, da bi zgornjemu primeru hoteli dodati še peto horizontalno domeno vrednotenja, recimo kulturo. Kako bi potem smiselno povzeli naravo korelata med gospodarstvom, okoljem, socialo in kulturo nasproti korelata med kulturo, socialo, družbo in človekom? To so seveda obstoječi preseki vendar jih večinoma obravnavamo v veliko bolj enostavnih, dvojnih presekih, za to pa tridelni Vennov diagram povsem zadošča. Težnja kompleksne metodologije ni predstaviti splošnega modela, ki na enem mestu povzema vse ključne horizontalne vsebine, kot pogoja, da bi družbeni pojav predstavile popolnoma zaokroženo. Takšno razmišljanje pahne kompleksno zasnovo nazaj v enostavni miselni okvir kumulativne sinteze. Da ohranimo kompleksno

izhodišče, je treba ohraniti tudi to, da ima resnica o družbenih zadevah več enakovrednih in nobene vseobsegajoče plati. Torej kako ovrednotiti še kulturo? Namesto širjenja trajnostnega modela s petim horizontalnim elementom bi jo raje proučili s posebej konstruiranim presekom nesomernih kategorij, ki za nekoga v nekem drugem kontekstu opisujejo kulturo, vzemimo tradicija, izobrazba in etnična domena. Proučili bi jo torej neodvisno od trajnostnega razvojnega modela, ki je bil uporabljen samo kot primer nekega kompleksnega družbenega pojava. Sredinsko gledano je potemtakem možnost celostnega raziskovanja kompleksnih družbenih zadev tako rekoč neomejena in to je možno kljub temu, da so kompleksni pojmi zasnovani na nesomernih podlagah.

4 Sredinska sinteza

Agregacijski problem vrednotenja kompleksnih družbenih pojavov torej ni posledica nesomernosti družbenih zadev, ampak le poenostavljenih predpostavk, uporabljenih pri njihovem vrednotenju in pri sintezi pridobljenih podrobnih ugotovitev. Leopold je pravilno zaznal, da ima pri vrednotenju učinkov opravka z nesomernimi vrednotami. Spregledal pa je, da vendar vrednoti stranske učinke, torej sekundarne pomene, ti pa so delno seštevljivi. Ekins in Medhurst sta pravilno ugotovila, da so v Leopoldovi matriki izpolnjeni pogoji za šibko somernost, zato sta dovolila agregiranje podrobnih ugotovitev v okviru istega evalvacijskega smotra, ne pa med njimi. S tem sta uvedla pomembne vzvode sinteznega vrednotenja. Pri tem pa sta ostala na pol poti, ko sta spregledala, da to pravilo ne velja samo na strani kriterijev vrednotenja, ampak tudi za vzroke proučevanih sprememb oziroma ukrepe RP. Zato njun makroskopski pristop k vrednotenju ni pomensko neodvisen od mikro ravni, ampak je »mikrofundiran«. Razlaga tridelne strukture mezo ravni pa pokaže, da je gledano kompleksno, makro raven pravzaprav mezofundirana, mikrofundirana je mezo raven; ker med ravnmi obstaja nesomerna diskontinuiteta, mikro pomenov ni mogoče neposredno prevesti na makro raven, čeprav je očitno, da so ravni med seboj vzročno povezane.

Vmesno možnost med Leopoldovim in Ekins-Medhurstovim načinom uvede sredinski postopek sinteze, ki v ospredje postavlja razmejitev med primarnimi in sekundarnimi pomeni oz. učinki ukrepov. Družbena nesomernost je posledica različnih vrednot pri obravnavi načelnih vprašanj, ki so za njihove nosilce primarnega pomena. Sama na sebi niso sporna, še več, njihov obstoj je pogoj družbene kompleksnosti. Nesomernost tako v obravnavo družbenih zadev ne vnaša usodnega razkola, ampak varnostni mehanizem. Ta nas vedno, ko posežemo v legitimna upravičenja drugih, opomni, da so družbene zadeve kompleksne in jih zato ni mogoče zadovoljivo pojasniti ali upravljati z nobenega posamičnega vidika argumentiranja ampak so presečni rezultat povezanih pogledov, ki se vsebinsko prepletajo, čeprav samo v sekundarnih pomenih.

Nesomerno opisovanje družbenih zadev samo na sebi ne preprečuje celostnega razmišljanja, saj vsakdanjega življenja večinoma ne obremenjuje. Večina zadev ni načelnih in so, če že, samo

šibko povezane (Granovetter, 1983) ali šibko razločene. Zato je na sredinski ravni obravnave treba razločiti primere šibke od stroge ne/somernosti. Kompleksne družbene zadeve lahko pravilno zastavimo edinole s sredine in le tako, da iz sekundarnih pomenov izpeljemo kohezivne pomene za sistem kot celoto.

Vzemimo, v normalnih razmerah noben vladni ukrep ne more imeti učinkov, ki bi bili po pomenu primarni za vse člane družbe, vselej so takšni le za manjšino – za konkretnega odgovornega nosilca ukrepa in za tiste, na katere se ukrep neposredno nanaša. Na ravni družbe kot celote pa velika večina populacije veliko večino učinkov vseh vladnih ukrepov občuti le v obliki posrednih oziroma sekundarnih učinkov. Demsetz (1969, v Schnellenbach) je dejal, da odkar ne moremo opredeliti optimalnega vladnega ravnanja, mora biti merilo ocenjevanja posameznega vladnega ukrepa drug vladni ukrep, skladnost njunih namenov in sinergija njunih vplivov, torej prav sekundarni vidik vrednotenja, »ne pa stanje nirvane«, ki si ga – zaprt v območju svojih sektorsko zoženih primarnih zanimanj – vertikalno, z vrednotenjem uspešnosti, zamišlja konkretni nosilec ukrepa ali končni uporabnik njegovih učinkov. Tako moramo pri celostno motivirani presoji družbenih zadev poleg tega, kar koga primarno zanima s stališča njegovih celostnih zavzevanj, povezati s posledicami njegovih ravnanj za druge, to pomeni zlasti za njihove možnosti uveljavljati primarna hotenja, čeprav so povsem drugačna. To je nova zamisel le na področju vrednotenja politik, ekonomistom pa je argument že dolgo poznan, saj so na njem zgradili svojo vedo.

Adamu Smithu je bilo jasno, kako pomembno je poznavanje sekundarnih procesov za razlago družbenih zadev, zato jih je vdela v svoj ključni koncept nevidne roke trga, ki tržne procese ureja za našimi hrbti in ne da bi si moral kdo za to posebej načrtno prizadevati. Tudi v Hayekovi (1992) teoriji spontanega razširjanja reda in pri ekonomskih evolucionistih nasploh (Veblen, Schumpeter, Dopfer, Potts...) so sekundarne interakcije ključne za celovito pojasnjevanje kompleksnih družbenih procesov. Pri Hayeku (1937) je kompleksni red zgolj posledica urejanja »tihega znanja« (torej sekundarnega), ki je za posameznike samo na sebi neuporabno in dobi smisel šele v interakciji z drugimi pri usklajevanju nasprotno smernih silnic ponudbe in povpraševanja. Zanj so naše namere in naša dejanja eno, njihov širši učinek pa nekaj povsem drugega. Blaginja neke skupnosti je zgolj koincidenca učinkov, ki so kombinirana posledica delovanj in nedelovanj vlade in vseh drugih. Če bi ljudje počeli zgolj to, kar mislijo, da počno, po Hayeku ne bi potrebovali družbene znanosti, saj bi za poznavanje družbenih procesov zadoščalo že razkritje hotenj posameznikov. Zato so tudi za Popperja nehotene posledice delovanja temeljni predmet zanimanja družbenih znanosti; še več, so pogoj za samo možnost znanstvenega razumevanja družbe in motor družbene evolucije (Vernon, 1976). Kar se za neko vednost zdi zunanje, torej drugotnega pomena (namreč vpliv na druge), se ob konkretnjši analizi pokaže kot ključna točka, ki se drži bistva samega (Althusser, v Levačić, 2009). Za evalvatorje učinkov vladnih politik to nedvomno pomeni imperativ, da sekundarne presoje vključijo v svoje modele, če želijo družbo spet kdaj razumeti in še kaj prispevati k njenem upravljanju.

A zahteva po vključitvi pogledov drugih pri vrednotenju družbene kompleksnosti se ne zastavlja samozadostno, kakor mislijo Smith, Hayek in Schumpeterijanci, temveč dosledno v navezavi z nesomernostjo družbenih zadev. Primarni in sekundarni pomeni so pri razlagi družbenih kompleksij soodvisni in jih je treba nujno obravnavati uravnovešeno. Za upravljanje družbene kompleksnosti je treba doseči ravnotežje med soodvisnostjo vsebin, ki so šibko povezane, in avtonomijo v načelnih zadevah, ki se izražajo le strogo in brezkompromisno. Prav zato, ker smo se v postdemokratskih družbah med seboj uzrli kot nesomerne avtonomije, moramo zdaj o kolektivnih zadevah presojsati sredinsko, torej povezano presečno in nepresečno, če hočemo kot avtonomije ostati povezani v širšo skupnost, kakršne so, vzemimo, mesto, regija ali narod.

Ko sredinsko preuredimo metodologijo za celostno raziskovanje kompleksnih družbenih pojavov, spoznamo, da tak način razmišljanja nikakor ne odpravlja enostavne metodologije družbenega raziskovanja, ampak jo samo dosledno pooblašča za ukvarjanje z enostavnimi vprašanji. Ekološke zadeve obravnavamo ekološko, gospodarske gospodarsko... Mikroskopske zadeve obravnavamo mikroskopsko, makroskopske makroskopsko. V vsakem primeru je uporabljen enovit, enonivojski in enopomenski, se pravi enostavni način razmišljanja. Ni narobe, če o enonivojsko izraženih zadevah razmišljamo enostavno, dokler ugotovitve teh razmišljanj dosledno ostanejo razložene znotraj okvira, iz katerega so pridobljena. Ko pa so potrebne medsebojne interakcije med raznorodnimi smotri in ravni obravnave, tedaj je za oblikovanje celostnih pomenov treba vstopiti v sredinsko območje racionalnosti in razmišljati tako, da bodo primarna in sekundarna vrednotenja vedno predstavljena ločeno vsako v svojem miselnem okviru in jih nato preurediti tako, da ugotovimo integralne izraze vsake celostne aspiracije posebej.

Mikro in makro pristop ne prepoznavata družbenih zadev, kakršna so substantivno. Tudi mikro-mezo-makro program evolucionistov se ne izkaže za zadostno dodelavo klasičnega modela, saj kompleksno izhodišče zahteva radikalno prekiniti z enostavno miselnostjo, h kateri je mezo razlaga samo priročno dopolnilo in manjkajoči člen v vertikalni smeri, ki jo v osnovi potrjuje in obravnava le kot podrobnost, ki prikladno zapolni že davno prej narisano umetnijo dvornega slikarja. Zdaj s trojno, v lastni sredini poglobljeno mezo shemo, imamo pred seboj sredinski mezo-mezo-mezo načrt družbenega raziskovanja. Sredinski pristop ima izvirno logiko. Šele z njo mezo raven postane razumljena in uporabljena kot izvirna za proučevanje družbenih zadev, ker promovira enotnost v različnosti: primarne vsebine uveljavljajo pogoje za bogatitev razlik, obenem pa specifični pomeni sekundarne ravni razvijajo vse bolj celostno zavest (več v Radej, Golobič, 2013).

Uporabljeni viri

- Allmendinger P. Towards a Post-Positivist Typology of Planning Theory. Sage, *Planning Theory*, 1/1(2002):77–99.
- Allport F.H. "Group" and "Institution" as Concepts in a Natural Science of Social Phenomena. *Publications of the American Sociological Society*, 23(1928):83-99.
- Arrow K. 1951. *Social Choice and Individual Values*, (2. izdaja, 1963), New Haven: Yale University Press. 124 str.
- Batterman R. 2002. *The Devil in the Details: Asymptotic Reasoning in Explanation, Reduction and Emergence*. New York, NY: Oxford University Press.
- Bar-Yam Y. A Mathematical Theory of Strong Emergence Using Multiscale Variety. Wiley, *Complexity*, 9/6 (2004):15-24.
- Blundell R., T.M. Stoker. Heterogeneity and Aggregation. *Journal of Economic Literature*, 43(June 2005):347–391.
- Burchell G., C. Gordon, P. Miller (ur.). 1991. *The Foucault Effect: Studies in governmentality*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 303 str.
- Collier J. 1984. Pragmatic Incommensurability. The University of Chicago Press, *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Contributed Papers*, Vol. 1(1984):146–53.
- Common Assessment Framework. 2006. Bruselj: EIPA – European Institute of Public Administration.
- Connelly S., T. Richardson. 2004. Exclusion: The necessary difference between ideal and practical consensus. *Journal of Environmental Planning and Management* 47/1(January 2004):3-17.
- Cremaschi S., M. Dascal. Malthus and Ricardo on Economic Methodology. *History of Political Economy*, 28/3(jesen 1996):475-511.
- Demsetz H. Information and Efficiency: Another Viewpoint. *Journal of Law and Economics* 12(1969):1-22, v Schnellenbach, 2005.
- Diamond J. Establishing a Performance Management Framework for Government. *Instituto de Estudios Fiscales, Presupuesto y Gasto Público, Delovni zvezek* 40(2005):159-83.
- Donzelot J. 1991. The Mobilisation of Society, in Burchell in dr., str. 169-79.
- Dopfer K. 2006. *The Origins of Meso Economics Schumpeter's Legacy*. Jena: Max Planck Institute of Economics, Evolutionary Economics Group, *The Papers on Economics and Evolution* št. 610, 44 str..
- Dopfer K. 2011. *The origins of meso economics: Schumpeter's legacy and beyond*. Springer: *Journal of Evolutionary Economics*, web edition.
- Dopfer K., J. Foster, J. Potts. Micro–meso–macro. Springer, *Journal of Evolutionary Economy* 14/3(2004):263–79.
- Easterling W.E., K. Kok. Emergent Properties of Scale in Global Environmental Modelling – Are There Any? *Integrated Assessment* 3/2–3(2002):233–46.
- EC. 2001. SEA Directive 2001/42/EC on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment.
- EC. 2006. *Impact Assessment Guidelines*. SEC(2005)791.
- EC-DGR. 2008. *Evalsed*. The resource for the evaluation of Socio-Economic Development. European Commission, DG for Regional Policy
- Ekins P. 1992. A Four-Capital Model of Wealth Creation; v *Real-Life Economics: Understanding Wealth Creation* (Ekins P., M. Max-Neef, ur.). London, New York: Routledge, str. 147-55.
- Ekins P., Medhurst J. 2003. Evaluating the Contribution of the European Structural Funds to Sustainable Development. Predstavljeno na "5. European Conference on Evaluation of Structural Funds", Budimpešta, 26-27 Junij, 48 str.
- Ekins P., Medhurst J. *The European Structural Funds and Sustainable Development: A Methodology and Indicator Framework for Evaluation*. Sage: *Evaluation*, 12/4(October 2006):474-95.
- Elsner W. The process and a simple logic of 'meso'. Emergence and the co-evolution of institutions and group size. Springer: *Journal of Evolutionary Economics*, 20/3(2009):445-77.
- Encyclopedia of Evaluation (#Synthesis)*. 2004. Sage Publications.
- ESPON - 3.2, Vol. 5. 2006. *Spatial Scenarios and Orientations in Relation to the ESDP and Cohesion Policy - Territorial Impact Assessment, Final Report*, str. 2-97.
- Faris E. *Sociology and Human Welfare*. *Social Forces* 18(1939):1-9.
- Foster J. 2004. Why is Economics not a Complex Systems Science? The University of Queensland, School of Economics: Discussion Paper št. 336, 38 str.
- Foster J., Potts J. 2007. A micro-meso-macro perspective on the methodology of evolutionary economics: integrating history, simulation and econometrics. The University of Queensland, School of Economics, Discussion Paper št. 343, 24 str.

- Funtowicz S.O., J.R. Ravetz. The worth of a songbird: ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics* 10(1994):197–207, v Martinez-Alier in dr., 1998
- Geels F.W. Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: A multi-level perspective and a case-study. Elsevier, *Research Policy* 31/8-9(2002):1257-74.
- GHK, PSI, IEEP, CE, National Evaluators. 2002. The Contribution of the Structural Funds to Sustainable Development: A Synthesis Report to DG Regio, EC. 2002. Volume 1-2. London, Bruselj.
- Goldspink C. Modelling social systems as complex: Towards a social simulation meta-model. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 3/2(2000).
- Granovetter M. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory* 1(1983):201-33.
- Gutiérrez F., D.Buitrago, A. González. Aggregating Political Dimensions: Of the Feasibility of Political Indicators. Springer Science, *Social Indicators Research, An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 110/1(2013):305-326.
- Hayek F.A. 1992. Usodna domišljavost: Napake socializma (The Fatal Conceit: The Errors of Socialism, The University of Chicago Press. 1991). Ljubljana: KRT, št. 69, 173 str.; prevedel Slavko Gaber.
- Hayek F.A. Economics and Knowledge. Wiley: *Economica, New Series*, 4/13(Februar 1937):33–54.
- Hertin J., A. Jordan, M. Nilsson, B. Nykvist, D. Russel, J. Turnpenny. 2007. The practice of policy assessment in Europe: An institutional and political analysis. EU/FP6 Project MATISSE Delovni zvezek št. 6, 52 str.
- Huitema D., A. Jordan, E. Massey, T. Rayner, H. van Asselt, C. Haug, Roger Hildingsson, S. Monni, J. Stripple. The evaluation of climate policy: theory and emerging practice in Europe. Springer: *Policy Science*, 44/2(2011):179-98.
- IAB. 2009. Impact Assessment Board report for 2008. Third strategic review of Better Regulation in the European Union. SEC(2009)55, 17 str.
- Knauff B.M. Anthropology in the middle. Sage, *Anthropological Theory*, 6/4(2006):407–30.
- Kunseler E. 2007. Towards a new paradigm of science in scientific policy advising. Environment and Health Department. NUSAP.net, 5 str.
- Leith C., L. von Thadden. 2006. Monetary and fiscal policy interactions in a new Keynesian model with capital accumulation and non-Ricardian consumers. Delovni zvezek št.649, 42 str.
- Leontjev V./Leontief W. Environmental Repercussion and the Economic Structure: An Input-Output Approach. Cambridge Mass.: The MIT Press, *Review of Economics and Statistics*, 52/3(1970):262-71.
- Leopold L.B., F.E. Clarke, B.B. Hanshaw, J.R. Balsley. 1971. A procedure for evaluating environmental impact. Washington: Geological Survey Circular 645, 13 str.
- Levačić M. 2009. Materialna eksistenca ideologije. Air Beletrina.
- Lipsey M.W. Identifying interesting variables and analysis opportunities. V H. Cooper, L. V. Hedges, & J. C. Valentine (Ur). *The Handbook of Research Synthesis and Meta-Analysis* (2. izdaja). New York: Russell Sage Foundation, 2009. Poglavlje 8, str. 147-58.
- List C., B. Polak. 2010. Introduction to judgment aggregation. Yale University, Cowles Foundation, Diskusijski zvezek št. 1753.
- Lucas R.E. Jr. Expectations and the neutrality of money. Blackwell, *Journal of Economic Theory*, 4/2(1972):103-24.
- Martinez-Alier J., G. Munda, J. O'Neill. Weak comparability of values as a foundation for ecological economics. Elsevier, *Ecological Economics* 26(1998):277-86.
- Morgan D.L. Paradigms Lost and Pragmatism Regained: Methodological Implications of Combining Qualitative and Quantitative Methods. Sage, *Journal of Mixed Methods Research*, 1/1(2007):48-76.
- Munda G. 2006. A NAIADE based approach for sustainability benchmarking. *Inderscience, International Journal of Environmental Technology and Management*, 6/1-2(2006):65–78.
- Muradian R. Ecological thresholds: a survey. Elsevier, *Ecological Economics*, 38/1(2001):7–24.
- Nola R., H. Sankey, ur. 2000. After Popper, Kuhn & Feyerabend: Issues in Theories of Scientific Method. Australasian Studies in History and Philosophy of Science, Kluwer.
- Ondaatje M. 2002. Zbrana dela Billyja the Kida. Levoročne pesmi. Ljubljana, Sanje, 143 str.
- Ostmann A. 2006. The aggregate and the representation of its parts. Bonn: Max Planck Institute for Research on Collective Goods, Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods 2007/11b, 38 str.
- Prigogine I. 1996. La Fin des certitudes: Temps, chaos et les lois de la nature. Paris: Odile Jacob.
- Prigogine I., I. Stengers. 1982. Novi savez - Metamorfoza znanosti. Zagreb: Globus (La nouvelle alliance: . Metamorphose de la Science, Paris: Gallimard, 1979).
- Radej B. 1995. Onesnaženje naprodaj. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, 161 str.

- Radej B. 2006. Assessment of structural funds effectiveness on the sustainable development: Pomurje regional case study. Final report, 2006, 6th Framework program - Framework project SDRTOOLS: Regional sustainability Appraisal: Developing evaluation methods and sustainable policies (Contract SCS8-CT-2004-502485), 80 str.
- Radej B. 2010. Več-nivojski vidik družbene kompleksnosti in njen pomen za metodologijo družbenega raziskovanja - primer vrednotenja učinkov politik. Ljubljana: Slovensko društvo evalvatorjev, Delovni zvezki SDE št. 3/3(2010), 59 str.
- Radej B., M. Golobič, M. Macur, S. Dragoš. 2011. Vrednotenje politik Ljubljana: Vega, 247 str.
- Radej B., M. Golobič. 2013. Divided we stand: Social integration in the middle. Ljubljana: Slovensko društvo evalvatorjev, Delovni zvezki SDE 6/3(avgust 2013), 26 str.
- Ritzer G., B. Smart (ur.). 2003. Handbook of Social Theory. Sage.
- Rotmans J. Scaling in Integrated Assessment: Problem or Challenge? Swets & Zeitlinger, Integrated Assessment, 3/2-3(2002):266-79.
- Rotmans J. Tools for Integrated Sustainability Assessment: A two-track approach. Vancouver: University of British Columbia, The Integrated Assessment Journal, 6/4(2006):35-57.
- Sadler B., R. Verheem. 1996. Strategic environmental assessment: Status, challenges and future directions. Hague: Ministry of Housing, Spatial Planning, the Environment. 188 str.
- Sanderson I. Evaluation in complex policy systems. Sage, Evaluation, 6/4(2000):433-454.
- Schnellenbach J. The Dahrendorf hypothesis and its implications for (the theory of) economic policy-making. Cambridge Journal of Economics, 29/6(2005):997-1009.
- Scriven M. The Final Synthesis. Sage, American Journal of Evaluation, 15/3(1994):367-82.
- Simon H.A. The Architecture of Complexity. Proceedings of the American Philosophical Society, 106/6(1962):467-82.
- Stake R.E. A Problematic Heading. Sage, American Journal of Evaluation; 22/3(2001):349-354.
- Turner J.T., D.E. Boyns. The Return of Grand Theory, v Turner J.H. (ur.), Handbook of Sociological Theory. Springer, 2006, str. 353-78.
- Veen A. Van Der, H. S. Otter. Scales in Space. Swets&Zeitlinger, Integrated Assessment, 3/2-3(2002):160-6.
- Vernon R. The »Great Society« and the »Open Society«: Liberalism in Hayek and Popper. Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique, 9/2(1976):261-76.
- Virtanen P., P. Uusikylä. Exploring the Missing Links between Cause and Effect A Conceptual Framework for Understanding Micro-Macro Conversions in Programme. Sage, Evaluation, 10/1(2004):77-91.
- Wacquant L. 1997. Reading Bourdieu's "Capital". Prevod k angleškemu prevodu "The State Nobility". Cambridge: Polity Press.
- Wallerstein I. 2004. The Uncertainties of Knowledge. Philadelphia: Temple University Press, 224 str.

Naslov:	Jabolka in hruške: Sinteza brez skupnega imenovalca
Podatki o avtorju:	Radej Bojan
Podatki o izdaji ali natisu:	1. Izdaja
Kraj in založba:	Ljubljana: Slovensko društvo evalvatorjev
Leto izida:	2013
Naslov knjižne zbirke:	Delovni zvezek SDE, let. 6, št. 3
Izvorni naslov dela (pri prevodu):	
Podatke o nosilcu avtorskih pravic:	Avtor, Ustvarjalna gmajna 2.5, Slovenija
Podatek o nakladi (število natisnjenih izvodov):	Elektronska publikacija
Navedbo javnega financerja, če je publikacija izdana s pomočjo javnih sredstev: -	
Mednarodne identifikatorje (ISBN, ISMN, ISSN):	ISBN 978-961-92453
Maloprodajno ceno publikacije:	Publikacija je dostopna brezplačno na spletu

O zbirki Delovni zvezki SDE

V zbirki so objavljeni znanstveni in strokovni prispevki s področja vrednotenja javnih politik in iz disciplin, s katerimi se to vrednotenje prepleta. Prispevki so večinoma recenzirani, večinoma imajo knjižnično signaturo in so brez izjeme prosto dostopni na spletnih straneh SDE.

Doslej izšlo v zbirki DZ/SDE

- 1/2008: »Vaje v seštevanju neseštevljivega« (B.Radej, 29 str.)
- 2/2008: »Sinteza vplivov nacionalnega energetskega programa na prostorsko kohezijo Slovenije« (B. Radej, 47 str.)
- 3/2008: »Meso-Matrical Synthesis of the Incommensurable« (B.Radej, 21 str.)
- 1/2009: »Anti-systemic movement in unity and diversity« (B.Radej, 12 str.)
- 2/2009: »Meso-matrical Impact Assessment - peer to peer discussion of the working paper 3/2008; report for the period 8/08-2/09« (B. Radej, ur., 30. str.)
- 3/2009: »Turistična regionalizacija Slovenije« (J. Kos Grabar, 29 str.)
- 4/2009: »Presoje javnih učinkov vladnih politik« (B. Radej, 18 str.)
- 5/2009: »Ciljno usmerjen državni proračun: med obeti in možnostmi« (B. Radej, 33 str.)
- 1/2010: »Beyond 'New Public Management' doctrine in policy impact evaluation« (B. Radej, M. Golobič, M. Černič Istenič, 25 str.)
- 2/2010: »Osnove vrednotenja vplivov javnih politik za priložnostne uporabnice/ke« (B. Radej, 43 str.)
- 3/2010: »Več-nivojski vidik družbene kompleksnosti in njen pomen za metodologijo družbenega raziskovanja - primer vrednotenja učinkov politik« (B. Radej, 57 str.)
- 1/2011: »Presečno določanje razvojnih prioritete« (B. Radej, Z. Kovač, L. Jurančič Šribar, 45 str.)
- 2/2011: »Primarna in sekundarna perspektiva vrednotenja politik / Primary and secondary perspective in policy evaluation« (B. Radej, 30 str.)
- 3/2011: »Agregacijski problem kompleksnih družbenih vrednotenij« (B. Radej, 41 str.)
- 4/2011: »Gibanje 99%: Z izključevanjem do skupnosti« (B.Radej, 42 str.)
- 1/2012: »Odličnost na kvadrat: samopresoja v javni upravi«. (B.Radej, M.Macur, 41 str.)
- 2/2012: »Delna celota: primer prostorske kohezije« (B.Radej, M.Golobič, 31 str.)
- 1/2013: »Divided we stand: Social integration in the middle« (B.Radej, M.Golobič, 26 str)
- 2/2013: »With Exclusion to the Community« (B.Radej, 23 str)
- 3/2013: »Jabolka in hruške: Sinteza brez skupnega imenovalca« (B.Radej, 31 str)
- 4/2013: »Apples and Oranges: Synthesis without a common denominator, (B.Radej), v pripravi za izid september/oktober 2013.

Delovanje SDE nefinančno podpira IER - Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana,
<http://www.ier.si/>